БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ . ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES
РОДОПСКИ СБОРНИК V . RECUEIL DU RHODOPE V
София, 1983 . Sofia, 1983

ДОКУМЕНТИ
ПО ВЪЗНИКВАНЕТО И ДЕЙНОСТТА НА ДРУЖБИТЕ „РОДИНА“

Александър Караманджуков

Зараждането и развитието на родинското възрожденско движение в Родопа през 30-те години на нашия век — широката дейност на културно-просветните дружби „Родина“, довела до подем в културното развитие на българите, изповядващи мохамеданска вяра, и в избистрянето на народностното им съзнание, е забележително явление в нашата най-нова история. Поради неразривната му връзка с извършващата се сред тези българи културна революция и с цялостната дейност за утвърждаване на морално-патриотичното единство на българския народ това патриотично и прогресивно движение с основание събужда все по-голям интерес и все повече се налага като предмет на внимание и изследване.

За да се подпомогне изследователската дейност в тази насока и да се направят достояние на по-широк кръг от хора делото и постиженията на българомохамеданските културно-просветни дружби „Родина“, пристъпихме към издирване и подреждане на някои по-важни документи за родинското движение.

Част от тези документи бяха обнародвани в т. IV на „Родопски сборник“. Те хвърлят светлина върху обстановката, настроенията и идеите, които вълнуват патриотите българи мохамедани, върху разбиранията и отношението на тогавашната родопска общественост към патриотичните българомохамедански прояви. В учредителния протокол и в устава на новосъздадената дружба „Родина“ са отбелязани имената на учредители на дружбата и първи дейци на родинското движение, както и идейните насоки, патриотичните цели и задачи на тази културно-просветна организация.

Документите, които се обнародват в том V на сборника, са от 1937—1938 г. От тях се виждат нарастващият стремеж към просвета у българите с мохамеданско изповедание, патриотичното въодушевление, от което е обхваната по онова време българомохамеданската младеж, готовността, с която тя се включва в първите масови патриотични прояви, в учредяването на дружба „Родина“ и т. н. (док. 1, 2, 8, 17, 18, 34).

Док. 6 съдържа сведения за учредителното събрание на дружба „Родина“, за възрожденския облик на участвуващите в него младежи. От значение са и бележките за редактирането на устава, за предизвикваните от учредяването на дружбата разисквания в обществеността и за отрицателното отношение на някои „величия“ и отделни общественици към новата организация.

Особен интерес представлява докладът на Хр. Караманджуков (док. 7) до министъра на просветата. В него той се спира на дейността на българското училище във връзка със следваната просветна и културна политика спрямо българите-мохамедани, най-вече по отношение тяхното народностно осъзнаване. Той изтъква отбелязаните в тази насока завоевания и успехи, новия дух на единение и братство между родопските българи от двете вероизповедания у някои водачи на българите-мохамедани, като Юсеин Бейски и др., техните желания и планове за преобразования в живота на българите-мохамедани. Караманджуков дава сведения за състоялото се събрание на родопски общественици в Райково, на което бил изработен проектоустав на българомохамеданска културно-просветна дружба „Родина", прави достояние основните идеи, които ще определят характера и дейността на дружеството. За укрепване и разширяване дейността на бъдещите дружби „Родина", които според него трябва да се ръководят от Министерството на народната просвета, Хр. Караманджуков предлага да бъде осигурена известна материална подкрепа, да се подсили идейно учителският персонал на българомохамеданските училища и да се работи за променяне на отношението на българите с християнско вероизповедание към събратята им мохамедани. В доклада се изтъква нуждата от мерки за духовно, материално и народностно преобразование в Родопите.

В док. 9, 10 и 11 става дума за изготвяната от П. Маринов програма за бъдещата дейност на родинци, за пиесата му „Възрожденци" и представянето ѝ на вечеринката на 5. XII. 1937 г., за оказаното от нея въздействие. Също за живия интерес към вечеринката и масовото ѝ посещение, за събудените настроения, за отношението на реакционерите и обществеността към тази проява, за замисленото от П. Маринов издаване на сб. „Родина".

Док. 12, 13, 14, 18, 19, 30, 32 и 34 съдържат сведения за интереса към появата на дружба „Родина", за раздвижването по другите краища на Родопите, за създаването на нови дружби „Родина". Те отразяват даваните от Хр. Караманджуков насърчения и напътствия, дейността му за привличане на родопската общественост, на Министерството на просветата, на учителството и т. н., както и по осигуряването на материални средства за дружба „Родина".

Док. 15, 16, 18, 20 и 21 се отнасят за замисленото гостуване на родинци на родопските дружби в Пловдив, София и Асеновград, за изнесените родински вечери в Пловдив, Асеновград и Чепеларе, за преодолените трудности и постигнатите успехи, за високото настроение на родинци и възторженото посрещане на програмата от публиката, за сърдечното приветствие на Г. Чичовски, за крайно голямата нужда от средства.

За тежката обстановка, в която работи и младият патриот-възрожденец Салих Мехмедов Дервишев от с. Тарън, за това , как той служи на делото за просвета и народностно осъзнаване на събратята си, за първите му опити да изяви и сподели чрез печата своите знания и разбирания, за непоколебимата му увереност в крайната победа свидетелстват док. 22, 27, 29 и 37.

С богатото си съдържание публикуваните документи ще бъдат ценен източник за най-новата история на родопските българи и борбата им за културно-национално единство.

1. Писмо от Борис п. Ноев[1] — с. Орехово, Смолянски окръг, до Хр. Карамандҗуков. В Дряново един българин-мохамеданин моли да се провери може ли държавата да поеме издръжката на сина му да учи.

1936 юли 27

Г-н Карамандҗуков,

Със Савов[2] и Грудев обиколихме селата Добростан, Орешец, Ер-Кюприя, Борово и Дряново. Направихме и около 20 снимки. В Дряново един помак моли да се провери и му се съобщи, може ли държавата да поеме издръжката на сина му, като му даде образование. Нашият д-р Чешмеджиев му обещал да направи нещо, обаче и досега нищо не му е обадил. Кой друг би свършил тая работа по-добре от теб?

Моля те, провери в М-вото, употреби, повече усилия, дано се нареди нещо. Бащата е доста общителен и любознателен. Ще чакам отговор тук.

Тук ще бъда, докато ме повикат за учит. комисия. Хубаво ще е, ако минеш през Орехово, кога предприемеш пътешествие към нашия край.

Много поздрави Б. п. Ноев

Встрани на картичката Хр. Карамандҗуков отбелязва: „Отговорено му на 31. VII. 1936 г.“

Пощенска карта с клеймо Орехово, юли 1936 г.

НБКМ, БИА, ф. 284.

2. Писмо на Петър Ан. Маринов до Хр. Карамандҗуков. Допуснат е пропуск в сп. „Родопа“. В подлистника „Смърт“[3] е пропуснат пасаж. Този брой наистина е българомохамедански.

1937 април 5

Др. г. Карамандҗуков,

Получих картичката и „Родопа“. А бе станала е една голяма пропуска В подлистника „смърт“ сте прескочили един пасаж от цели три листа, т. е материя точно за един още подлистник. Няма връзка между миналия и сегашния пасаж. Виж как ще се нареди. В идущия брой дай пропуснатото със съответна бележка от редакцията, че е продължение от бр. 3, а след оня пасаж може да продължиш втората картина.

Сегашният брой[4] наистина е „българомохамедански“. Добре е подредено всичко. Недей съобщава на никого, че писмото „коментарии“[5] е от мене, макар

---

[1] Борис п. Ноев, роден в с. Орехово, Смолянски окръг — учител и родопски деятел в Асеновград.

[2] Крум Савов — родопски деятел и известен родопски фотограф. Роден в Устово, по онова време живее в Асеновград. Сътрудник на Стою Н. Шишков при изготвяне на много ценни етнографски и други снимки.

[3] Смърт — описание от П. Маринов на родопски обичаи, свързани със смъртта, предадени за печат в сп. „Родопа“.

[4] Родопа, 1938, бр. 4. Дадени са обилни сведения и благоприятни отзиви за състоялата се на 19. II. 1937 г. в Смолян българомохамеданска вечеринка — първа масова българомохамеданска възрожденска проява в Родопа.

[5] П. Маринов. Изпълнение вечеринката — коментарии. — Родопа, бр. 4, с. 5.

че по всичко личи от кого е. Можеш да казваш, че от няколко писма си комбинирал тая информация. Не ми се харесва само последния пасаж, дето става дума за тукашните „величия“[6]. Мнозина ще се ококорят и може да ме намразят. Хубаво беше този пасаж да не се печати, но намираме се вече пред свършен факт.

Искам непременно да се срещнем и говорим по някои работи и създаденото положение. Дано това стане по Великден, когато дано се случи да дойдеш, или може да се видим в Пловдив по панаиря, когато се проектира и една среща на родопчани, за което съобщи „Родопа“ мин. брой. Обади ми се дали ще се състои тая среща, за да дойда и аз в Пловдив.

Сърд. п-в Петър А. Маринов.

Отворена картичка с пощенско клеймо
Смолян

НБКМ, БИА, ф. 284.

3. Докладна записка от Хр. Караманджуков до Главния секретар на Министерството на просветата. Сведения за Петър Ан. Маринов като изследвач на историята на Родопите и за дейността му сред българите-мохамедани. Предлага да му отпуснат безплатно книги.

Докладна записка

До г-на Главния секретар на
Министъра на просветата
Тук

Г-н Главен Секретар,

Един човек, който много умно, тактично и резултатно работи в Родопската област и е може би единствен измежду всички родопци интелектуалци днес за днес, който прави най-нови и най-задълбочени проучвания и изложения за историческото минало на Родопа, а взема и живо участие и дава силни подтици в развитието на българомохамеданския въпрос, това е Петър Ан. Маринов, секретар в Смолянското архиерейско наместничество. Неговото най-прясно дело между другото е и направеното в Смолян на 24. II т. г. и всичко писано по това, което е предадено в сп. „Родопа“, бр. 4 от 1. IV т. г. Този човек работи, може да се каже, най-ревностно и практически, и книжовно и маса работи е насъбрал, а и написал в разни списания и книги. И цялата тази практическа и научна, толкова много полезна дейност, с която той тъй много услужва на нашата просвета и култура в Родопа и подпомага делото на Министерството на просветата, той върши напълно безвъзмездно и безкористно.

Като акт на признание неговите заслуги, пък и за да бъде още повече насърдчен в своите действия и постижения, много добре ще направи Министерството ни, ако реши да му отпусне даром някои от научните издания на Министерството на просветата, от които на първо място трудовете на Д-р Селимински, които той е изявил желание да притежава, като същите му бъдат из-

---

[6] Местни общественици и служители, настроени отрицателно към възраждането на българите-мохамедани.

пратени дори с препроводително писмо със съобщение, че Министерството признава и цени неговите усилия и труд за нашата просвета и култура в Родопската област и в знак на това му изпраща казаните трудове. Бъдете уверени, Господин Главен Секретар, че той, който има семинарско образование и е природно даровит човек, ще съумее разумно и полезно да използува този дар за своето самообразование и още повече да бъде полезен за нашето дело в Родопския край.

1937 април 12

С почит: Хр. Карамонджуков
главен инспектор

НБКМ, БИА, ф. 284.

4. Писмо на Петър Маринов до Христо Караманджуков. Дружбата „Родина" е учредена. След учредяването усилени коментарии. Устава обмислял доста дълго. Удивлява се от ентусиазма на младежите — членове и учредители на дружбата. Праща заявление на Ариф Бейски да му се разреши да се яви на държавен изпит в пловдивската или райковската гимназия.

1937 май 15

Др. г. Караманджуков,

След известни още обмисляния дружбата се учреди. Пращам ти за сведения по един екземпляр от приетия устав и учредителния протокол. Наложи се пак да действуваме тактично и предпазливо, понеже през дните преди учредителното събрание забелязвахме желание да се вмъкнат в дружбата някои от най-личните фанатици, едно за да влезат в управата и да пречат, и друго да замаскират някои свои деяния в миналото пък и досега. Учредителното събрание се състоя в читалището от около 22 души, всеки един от които е най-категоричен и определен възрожденец и разпален агитатор дори до фанатизъм. Само един измежду тях се държеше по-свито и нейде не вдигаше ръка при приемане устава, но то беше чисто от простотия, понеже той е съвсем неграмотен и незначителен човек, козар в махалата и случайно бе влезъл в събранието. Юс. Бейски[7] каза много характерни думи и покани всички младежи към творчество на нов живот и пр. Как се проведе дневния ред е видно от протокола. Всички тия книжа се изпратиха чрез околийския управител на утвърждение.

За мене обаче е най-интересно коментариите след съставянето на дружбата. Както във всяко добро дело, тъй и тук не ще са изключени някои неприятности и недоволства. Недоволства, както слушам, изразявали неколцина помаци, както вече споменах, задето не са били поканени на учр. събрание, като се смятат засегнати за това, че с туй непоканване сме ги определили като неблагонадеждни. Това е точно тъй, но те за лице искат да минат като предани, да се бъркат в нашата работа и главно да пречат и издават нашите решения, каквито ще взимаме по-нататък било по реформа на облекло, било по нововъ-

---

[7] Юсеин (Хисеин) Адемов Бейски (Асен Боляров) — първенец българо-мохамеданин в Смолян, един от челниците на родинското възрожденско движение. За него вж. Родопски сборник, т. 4, с. 142.

ведения в живота им, учение, хоро и пр. Най-много обаче съм очуден от Р. Гавраилов,[8] от когото ще очаквам съдействие, а той сега едва ли не е най-важния източник на едни мисли, противоположни на нашите цели. Той въобще обича да мъдру(ва) и дето трябва и дето не трябва. И той е засегнат, че не е бил на учредителното събрание. А пак по тактически съображения не бе удобно и той да е в началото. Учил. инспектор ще ти каже. Сега пръска разни мълви, че устава е непълен, че се правят грешки и пр. и пр., и с това се всява смут в душите на хората. Главното му съображение е било защо да не се свика многолюдно събрание, та народа да си каже думата и да се изберат и други хора в управата. Един ден преди събранието даже ме намери и ме увещаваше, че непременно трябва да влезе един помак от Пенчежийци, точно тоя, който напоследък бе ходил в турското консулство в Пловдив, че тоя човек бил съвършено невинен и т. н. Аз всеки случай действувам извънредно предпазливо и се старая да обмислювам най-всестранно работите и освен тия лица, които се избраха, по-надеждни в града няма. После Райчо мъдрува, че бил дълъг срока 1 година за спомагателно членуване. По тоя въпрос пак много сме мислили с Бейски[9] (младия) и др. и сме намерили много подходяще това време. Срещах се няколко пъти с Райчо, разговаряме се и на край най-сериозно съм му казал, да мисли той както ще, но тия свои мисли да не прави достояние на хората, защото по-голяма съблазън и пречка за разпространение на новата идея сред помаците от тия мисли засега няма. Но кой знае, аз се доста боя, че той волно или неволно ще се обособява като опозиционер. Ще гледам обаче и него тъй да ангажирам, че да не излезе съвсем от релсите.

За устава пък ще ти кажа, че доста дълго обмислях и се сондирах с някои комп. лица и накрай пак от тактически съображения дойдох до решение да се даде такава редакция на устава, че да се избягнат всички мисли и термини, от които биха могли да правят капитал нашите дипломатически противници. Напр. в самото заглавие дружбата не я нарекохме „българомохамеданска", а просто „култ. просв. и благотв.", а така също и по вътрешния текст се избегна думата „българомохамедани" и всякъде се определиха те просто „българи", а в скоби се писа (мохамедани) или пък „българите от разните вероизповедания". Ако в един устав, който е основата на тая дружба, пишем направо „българомохамедани", то с това подчертаваме сами ние, че едва ли не ги считаме като някакво малцинство или друга народност, различна от нас и с това даваме основание на нашите съседи да претендират за това малцинство. И така просто всички считаме българи, и нищо повече. Всеки случай за нашата дружба ще бъде в сила тоя устав, който вече изпратихме за утвърждение, а ако ти смяташ, че може да се даде един устав с малко по-друга редакция, то ти пращам един екземпляр и от по-първия, та може да сглобиш нещо и да го напечаташ в „Родопа" на същите колонки и широчина, и да се изкарат отпечатъци във форма на брошурка колкото едно календарче. Но най-добре ще е да се изкара типов устав от тая ни последна редакция, като се оставят празни места там, дето трябва да се пише името, града или селото, датата и пр. Така че в „Родопа" ще се напечата не частния наш устав, а типов такъв. Но направи по всичко тъй, както намираш за най-добре.

---

[8] Райчо Гавраилов — прогресивен учител и общественик. За отношенията му към българомохамеданския въпрос вж. Родопски сборник, т. 4, с. 151.

[9] Ариф Юсеинов Бейски (Камен Боляров) — водач на родинското движение в Родопа. — Родопски сборник, с. 141.

Друго нещо из нашия край няма. Сред помаците се слушат коментарии такива, каквито и след вечеринката. Намират, че младите са се изпущили, че вървят не по волята на старите, но всичко тава не представлява опасност, защото и да искат да задържат младежта не ще да могат. Но въпреки всичко ние ще действуваме и вървиме напред въпреки всички несгоди и препятствия. Аз се просто удивлявам на ентусиазмъма на тия 20 души, с които имам попостоянни срещи. Те ще бъдат едни от най-добрите наши агитатори. Даже и да има някоя неискреност у тях, ние не трябва да им доглеждаме, но същевременно не бива безрезервно и да им се доверяваме. Ние само ще им даваме импулс и тласък само да се проявяват и пробиват път в тоя вековен мрак и невежество в техния живот и среда, и ако дойдем до положителни резултати добре, ако не, пак добре. Но в никой случай не бива ние да заставаме начело или да изпъкваме, защото не е тактично и не е полезно. Точно по тоя въпрос не се схождаме с Р. Гавраилов, който мисли всичко да става със силен апломб, с масови агитации и подвеждане под една категория на надежност всички помаци. Аз пък мисля, че ще е резултатно, ако действуваме бавно, постепенно и се стремим от малкото към многото. По тоя въпрос и тактика повече може да те осветли устно тукашния училищен инспектор. Той извънредно добре е преценил и схваща нещата по нашата асимилаторска политика в Родопския край.

Пращам ти и едно заявление от Ариф Бейски, на когото дойде разрешение да държи изпит в гр. Г. Джумая. Да отива там на изпит е трудно и работа почти невъзможна, понеже са нужни средства и време, затова направихме това заявление, с което се моли да му се разреши да се яви в Пловдивската или райковската гимназия. Подай това заявление в Министерството и дано се уважи молбата му. Но какъвто и да е изхода, дано му се съобщи да знае.

Със сърдечен поздрав: Петър А. Маринов

П. П.

Ако имате кореспонденция с Райчо Гавраилов, моля те, не му съобщавай нищо по горния въпрос, за да не се предизвика. Ние тука ще го ангажираме някак и ще направим възможното да не се определя като „опозиция“! Всеки случай, ако той ти съобщава, че „обществото“ е недоволно от тая дружба, имай пред вид, че под това „общество“ трябва да се разбира лично той.

Същи

НБКМ, БИА, ф. 284.

5. Извлечение от доклад на Хр. Караманджуков до Министъра на народното просвещение по състоянието на просветното и културното дело сред българите-мохамедани в Родопската област. Изнася факти за постигнати успехи в областта на народностното осъзнаване на българите-мохамедани и за възрожденските им прояви. Нужда от средства. Решаването на българо-мохамеданския въпрос задача на българския народ и държава.

1937 май 17

Господин Министре,

Понеже много среди у нас и днес продължават да бъдат недоверчиви скептици и песимисти по отношение резултатите от следваната просветна и културна политика на държавата спрямо българите-мохамедани, главно

и по отношение тяхното народностно осъзнаване, считам за необходимо да приведа някои факти, които показват, че в това направление нашето училище е постигнало големи завоевания и успехи. Всичко изведнаж не може да стане, но ние нещо сме направили. Какво?

1) Преди всичко българите-мохамедани вече редовно изпращат децата си в училище;

2) всред тях е разбита легендата, че училището ще ги обезвери;

3) постепенно си пробива път съзнанието, че образованието е ценност и издига човека духовно, веществено и обществено;

4) децата свободно внасят български книги в домовете си, когато преди десетина години ги оставяха в двора, на дървалниците, за да не сквернят с гяурско нещо домовете;

5) родителите нескрито се радват, че децата им научили вече да четат и да пишат;

6) охотно изпращат, дори негде с упоритост настояват децата им да бъдат взети за безплатно издържане да следват в училище. Значи в образователно отношение интересът у тях е събуден и повишен у някои, а заедно с това расте пред очите им значението на българската книга и наука;

6) така в нашите прогимназии и средни заведения, настанени във военните пансиони за сираци от войните в Пловдив, София и Варна, придобиват народно образование около 50 юноши и младежи, от които 5 момичета;

7) така или иначе българи-мохамедани престават да се наричат турци, както бе по-рано. Мнозина не носят и фесове;

8) появиха се младежи със средно образование, които не само се признават за българи, но се и борят за насаждане българско чувство у съверците си;

9) колебание духовно съществува и у възрастни българи-мохамедани, някои от които се и определиха като българи и проповядват, че вярата не бива да дели братята българи родопчани. Такъв е Хюсеин Ад. Бейски от Смолян, първенец в града и член от бившата Смолянска окръжна постоянна комисия. В един разговор с него, при преминаването ми сега през Смолян, той разкри своите планове за една бъдеща дейност, защото считал, че те, ако продължават да стоят неподвижно в това състояние и не тръгнат по своя език и народност, то е вече срамотно нещо за днешното време, още повече, когато знаят, как сърбите в Босна по пътя на своята националност, без да изгубват вярата си, са направили такъв голям напредък в живота си. И първата им работа била да разкрият жените си, да искат да се преведе корана им и молитвите им на български, а и да действуват да им се открие специално за тях духовно училище, в което да се получава образование за имами, ходжи или мюфтии, и то пак на български. „То няма такива лица да учат на български коран и пр., казваше той, но ще му намери леснината." По този повод нека кажа, че ако дойде въпросът до откриване на такова училище, това може най-лесно и най-целесъобразно да стане, като се вземат нужните суми от приходите на общия верски фонд при Министерството на външните работи, а за преподаватели по коран да се поканят най-много 2 д. сърби от Босна, изпитани националисти и избрани нарочно чрез една лична проверка в Сараево, като другите преподаватели на български език, по духовно право, история, география и пр. бъдат българи. Използувах случая да запитам Бейски кои по-видни българи-мохамедани в Смолянско биха се впрегнали в замерваното от него народностно движение и кои биха се противили или биха останали настрана. Такива лица ми набеляза почти от всяко село в Смолянско, преимуществено от горното

течение на р. Арда, защото в Девинско и в другите смолянски села не познавал хората. Дори ми съобщи, че Смолянският мюфтия им казал, че той е с тях, но нека да не го месят. Бейски дори смята, че нямало да срещнат противодействие и от главния мюфтия в София. Изтъквам тези неща, за да покажа, че в Средна Родопа вече сме пред едно начало, без да се мисли обаче, че масата е спечелена, или че няма да се срещнат спънки в развитието на това дело. Ще се срещнат пречки, но това не е важно, ако о̀време се предупреждават събитията и се ръководи вещо създаващото се движение, начело на което ръководство по дълг и по компетентност непременно трябва да стои и да го отправлява Министерството на просветата. Аз зная примери и от друго естество, стремежи на българо-мохамедани за изселване в Турция, за посещения на турското консулство в Пловдив, за неблагоприятно настроение към България и пр., но това не бива никого да смущава. Това ще бъде най-много до изчезване на старата генерация, която сега си отива. Тя е живяла в близко верско и гражданско единение с турците, мнозина са изгубили важни привилегии, а и не така лесно се скъсва с една традиция, тъй дълбоко залегнала в техния живот и бит и в техния дух. Пък и да се знае, че тези наши заблудени събратя живеят в крайно лоши материални условия, а и зле са третирани на много места и при много случаи от наши неразбрани българи и български власти;

10) такива прояви на българизъм не са вече единични. На 24 февруари т. г се състоя в Смолян първа по рода си българомохамеданска вечер, изнесена само от младежи и деца-ученици българомохамеданчета, на която присъстваха масово българите-християни и мохамедани и около 20 жени мохамеданки. Ние знаем какво е било довчера, та затова тази вечер трябва да се счита като едно действително събитие и първа проява на решително пробуждане. Тя много раздвижи духовете не само в Смолян, но и в другите българомохамедански селища. Трябва да отбележа, че в дъното на тази проява стои и вещото ръководство на един млад, интелигентен родопчанин — Петър А. Маринов, завършил Пловдивската духовна семинария и сега секретар на Смолянското архиерейско наместничество;

11) това движение за народностно свестяване е вече в етап на развитие и оформяне. Когато бях в Смолян, на 26 април т. г. се яви пред мен една делегация от млади семейни българи-мохамедани от града, които ми съобщиха, че са решили да скъсат с миналото и да тръгнат смело по пътя на изграждане пълно примирение и братство между българи-християни и мохамедани на народностна почва. Начело на тази делегация бе Ариф Бейски, синът на гореспоменатия Бейски. Заявиха, че за това съществува сговор помежду 30—40 д. младежи в Смолян. Моляха да им се приготви за тази цел един устав за българомохамеданско дружество, в което непременно да членуват и християни, каквито да влезат и в ръководството, за да няма никакво съмнение върху тяхното искрено намерение за честна работа. От разговора, който имах с тях, тези младежи ми се видяха много запалени. Говореха ми, че те са вече в борба със свои сънародници-фанатици. Считали ги за изверници. По този повод младежите им отвръщали, че досегашното положение не искат да търпят и че ще правят онова, което правят всички народи в света, в това число и турци, иракци, египтяни, араби, албанци, сърбите от Босна и др., признали своя език и своята народност. „Дето е целия свят, там сме и ние — отвръщали. Ако само българите-мохамедани, на брой около 80 хиляди души отиват в рая, а целият свят е в ада, там сме и ние." В тази среща използувах случая, за да им посоча и трудностите, на които ще се натъкнат, да им кажа, че делото им е

много трудно и изисква търпение и жертви, но видях, че те са непоколебими в решението си. Едни от тези младежи са завършили народна прогимназия или са служили като трудоваци, или пък са минали през казармата. Като имам пред вид тези им заявления, изнесената от тях българомохамеданска вечер и общото им държане вън, по сведения от Маринов и др., моето впечатление е, че те не само са решили въпроса за себе си, но са и въодушевени от желание да се отдадат чрез дружеството на усилена културно-просветна народностна пропаганда всред своите съверци.

Считайки, че тъй създаденото положение трябва да се използува, защото въобще нуждите на държавата и интересите на нашето просветно дело в Родопската област налагат създаването на едно подобно ядро всред българите-мохамедани, което да носи по-нататък движението, ние се събрахме в Райково една група лица, в това число и околийския управител г. Ив. Петлешков[10], П. А. Маринов[11], който досега много вещо ръководи тези младежи, директорът на Райковската гимназия Ив. п. Николов[12], директорът на Райковската прогимназия Г. Василев[13] и учителите Ат. Карамanджуков[14] (Райково) и Р. Гавраилов (Смолян), и съставихме проектоустава, като особено обсъдихме главните положения, които трябва да легнат в основите на проектираното д-во. Околийският инспектор г. Ив. Попов отсъствуваше от събранието, защото бе в отпуск.

Набелязахме в целите и средствата на дружеството да се прокарат следните главни идеи, които най-вече ще определят характера и дейността на дружеството. Името му да бъде „Родина". Да членуват и българи-християни. Взаимно опознаване, сближение и подпомагане между българи-мохамедани и и християни. Събуждане и развитие на народностно самосъзнание у българите-мохамедани в Родопската област. Да бди за строгото придържане към корана, преведен на народен език, и към религиозните догми на мюсюлманството. Да изкоренява турцизма и всички азиатски елементи в духа и живота на българите-мохамедани и очистване всички чуждици в техния език, нрави, обичаи и бит, които делят и пречат за общо сближение, единение и братство между българите-мохамедани и християни. Да се подпомагат почини, които целят културно-просветно и народностно издигане на българите-мохамедани, и да се съдействува за стопанското издигане на Родопския край. Борба с външни пропаганди и инородни внушения и въздействия. Съдействие за образуване подобни дружби и в други селища. Изучаване и популяризиране всичко българско и задружна работа с всички родопски дружби в Царството, работещи за преуспяване на Родопската област. Членове могат да бъдат само съзнателни българи-мохамедани.

Тъй скроен планът, остава да се оформи работата в едно събрание на инициаторите, което щеше да се състои след Великденските празници. Смятам, че така или иначе дружеството ще се образува. Това дружество, което трябва

[10] Иван Петлешков — адвокат, член на създадената през 1931 г. комисия за народностното осъзнаване на българите-мохамедани при читалище „Хр. Ботев" в Смолян с председател Наум Главинчев. През 1937 г. за кратко време е околийски управител в Смолян. — Родопски сборник, с. 140.

[11] Петър Анастасов Маринов. — Родопски сборник, т. 4, с. 140.

[12] Иван п. Николов — географ и родопски общественик от с. Момчиловци, Смолянски окръг, по онова време директор на Райковската гимназия.

[13] Георги Василев — прогимназиален учител в Райково.

[14] Атанас Иванов Карамanджуков от Чокманово, брат на Хр. Карамanджуков — първоначален учител в Райково, деец на БЗНС.

да се ръководи разумно и да не се изпуща из ръце, има да изиграе бележита рол по пътя на онародностяването на Родопската област. Тъй покрай училището и учителя впрягаме нов фактор в полза на нашата кауза. И понеже ще има нужда дружеството да се развива и да завладее неговият дух цялата българомохамеданска област — в повече или по-малко обсебваща: Крумовградско, Златоградско, Ардинско, Смолянско, Рупчоско, Девинско, Неврокопско, Разложко и Чепинско, инспекторът за граничните области при министерството ни трябва да приготви един план, който да обхваща и новото дело именно начинът на неговото организуване, разширение и задълбочаване. За тази цел ще бъдат необходими на първо време и още сега средства, които под една или друга форма трябва да се харчат за целите на дружеството, пък и за помощи на бедни, но предани членове. . .

Ако възприемате и Вие, Господин Министре, този план на организуване нова дейност чрез основаване такива едни дружества и на първо време да се подкрепи появилия се почин в Смолян, ще бъде необходимо да настоите пред почитаемия Министерски съвет да намери начин да постави на Ваше разположение една сума поне от 100 000 лв. засега, която постепенно да изразходвате без особени формалности, изключително само за тази цел. Така ще се ускори оня процес, който досега се стремяхме да възбуждаме предимно чрез нашето училище и образование.

Заедно с това трябва да се подсили идейно и учителския персонал в българомохамеданските училища и въобще в Родопската област. Малцина са учителите будители. Нашето дело всред българите-мохамедани върви бавно и мудно не само поради упорството и фанатичността на българите-мохамедани. Самите ние, българите-християни, като местни люде, пък и като учители и представители на властта, не сме променили отношенията си спрямо тях. Не ги приемаме ние в душата си като българи и като непросветени братя, та какво ще искаме от тях. Никак не им доверяваме. И днес в Смолян и Смолянско таксуват инициативата за национално съвземане на българите-мохамедани за игра, казва се, че искали да хитруват. Освен това и досега не сме престанали да ги наричаме турци или помаци, т. е. нещо друго, чуждо нещо, опасен за народа и държавата ни елемент. Ние съдим за българите-мохамедани от държането на техните стари, а и от примера и поведението на нашите стари. Не държим и не вярваме поради това и на младото, което в много отношения носи нещо бистро, светло, надеждно. Значи, трябва ние сами да се освободим от помашкото в нас, преди да искаме това от българите-мохамедани.

Това важи на първо място за нашите учители в българомохамеданските училища, за които казах по-горе какво представляват. Нужно е работата на учителите да се цени и по чисто учебната им възможност, но най-главно да се има пред вид доколко те са могли да се проявят като възпитатели и будители всред населението и децата. За там трябва да имаме специално подготвен учителски персонал, образуван преди всичко от местни лица, които са свикнали с условията и които най-вече ще спомогнат да се променят и отношенията на християните към мохамеданите-българи. След обмяна на мисли с г. Попов, Смолянския областен инспектор, дойдохме до това убеждение и до възможността такива учители да се създават от младежи, момчета с гимназиално образование, родени и израстнали в близко съседство с българите-мохамедани, като преминат едногодишен педагогически курс със специална школовка, съобразена на условията, дето ще работят.

Тук няма да посочвам други специални грижи: за откриване на трапезарии, пансиони, безплатно раздаване учебници и други пособия на учениците, за даване стипендии на даровити ученици и др., защото смятам, че тези мероприятия трябва да бъдат общи, т. е. и за християнските училища, защото престараването към българомохамеданското население подига ревността, да не кажа завистта на българите-християни, които също така в голямата си част са бедни, а, от друга страна, са пък най-надеждния елемент и основата на българската общественост и държавност в това море от иноверство и инородство.

На българомохамеданския въпрос аз гледам като на една задача на българския народ и българската държава, съставляваща само една наистина важна част от общата проблема за преустрояването духовно, материално и народностно цялата Родопска област. Ето защо и мероприятията, които целят и стопанското добруване в тази покрайнина, не трябва да бъдат изолирани и свеждани изключително само до българите-мохамедани. В това отношение нуждите до голяма степен са еднакви. Еднакви трябва да бъдат и грижите за стопанското подигане на цялата покрайнина. От такива едни съображения трябва да се излиза и тогава, когато става дума за необходимостта от просвета. Тази нужда е обща и общо трябва да бъде задоволена чрез създаване средно учебно заведение за учащата се българска (християнска и мохамеданска) младеж в Средна Родопа, в лицето на развиващата се Райковска гимназия. . . Да имаме пред вид и това, че не лесно и без настойчиви усилия на цялата ни народност ще можем да овладеем здраво и светло преобразим духът на Родопската покрайнина, дето от векове са създавани чужди на българщината традиции, дето и сега чуждите домогвания не са престанали. Мерки трябва да се вземат и за онародностяването на Източна Родопа, дето, нека си признаем, нещо особено не е направено. Все пак успехите, които сме постигнали в средата на българите-мохамедани, макар и да не можем да се похвалим с ясен план досега и строг избор на средствата, ни показват, че крачим напред. Тези придобивки са и едно основание да вярваме, че чрез строго обмисляне, планомерна и системна упорита дейност ние благополучно ще довършим делото на България в Родопската област.

С почит
Главен инспектор
Х. И. Караманджуков
Копие

НБКМ, БИА, ф. 284.

Върху копието е ударен щемпъл:
„Отдел за училищно образование
и възпитание
№ 5813—20/19. V. 1937 г.
Основен № 5813—20“

6. Писмо от Бехчед М. Сердаров[15] до Хр. Караманджуков. Моли да се застъпи пред министъра на народното просвещение да му се разреши да положи приемен изпит в Учителския и-т в Пловдив.

---

[15] Смолянски край.

1937 октомври 21

Уважаеми Г-н Карамanджуков,

Въпреки, че тъй малко се познавам с Вас, счетох за нужно да се обърна лично до Вас. Може би си спомняте за мен, Бехчет М. Сердаров, роден от с. Костандово, Чепинско. След като си взех през есента зрелостното свидетелство, направих пред господина Директора на Пловдивския учителски институт необходимото да бъда приет като редовен курсист в поверения му институт. Но въпросът трябва да се разреши от Министъра на народното просвещение чрез неговото ходатайство да ми бъде разрешено да положа необходимия изпит. Ето вече цели две седмици почти чакам поне отговор, но изглежда, че туй е забравено.

Ето защо аз Ви моля Вий лично да се заемете за тази работа, като вземете присърце молбата ми да бъда полезен един ден на онова население на майка България. Аз трябва да констатирам, че въобще има доста малко хора, които да се заинтересуват за единиците завършили българомохамедани средно образование. Ний трябва да бъдем подкрепяни във всяко едно отношение на нашето свето дело. Защото има нужда не само Пашмаклийския край[16] за просветители, а и на Чепино дето станало историческото потурчване на нашите деди. Нима не трябва да се счупи този робски ярем и да се скъсат петвековните робски окови, защо родопските българомохамедани още не са почувствували свободата, на която се радват нашите братя българи вече цели 60 години.

Ний именно, младото поколение на Родопа, не трябва да спим, а да работим денонощно за осъзнаването на заблудените си братя.

Но мога да кажа, че малко са хората, които познават материалното положение на нашите братя, които живеят в несгоди и мизерия. Лесно могат да се посочат личностите, които са заети с делото за преуспяването на Родопския край, даже някой има които никак не познават условията, при които работи българомохамеданинът. Аз мисля че вий, тъй като сте живяли всред онази непросветена маса, сте съумели да опознайте душата, психиката на българинамохамеданин. Кой може да бъде полезен за него? Онзи, който го познава, или онзи, който ни най-малко има понятие за неговата психика.

А това могат да бъдат младежите, които днес завършват своето образование и трябва да им се дадат по-обширни познания, а то ще стане тогава, когато бъдат подготвени. Това ще стане само тогава, когато не се прави спънка на никой просветен младеж да може да обогати своите познания в по-висшите учебни заведения. Завршвайки своето тъй дълго писмо, аз пак Ви моля, вземете присърце моята молба и ми помогнете колкото се може по-скоро да бъда в редовете на редовните курсисти в Пловдивския институт.

Приемете моите лични поздрави. Очаквам в най-скоро време резултата на писмото си.

С отлично почитание Б. М. Сердаров

НБКМ, БИА, ф. 284.

7. Писмо от Петър Маринов до Хр. Караманджуков. Изпраща програма за бъдеща дейност. Отделно изпратил и пиеса за българите-мохамедани.

[16] Бехчет М. Сердаров (Светозар Милчев) от Костандово, Пазарджишки окръг — един от първите българомохамедани, завършили гимназия и учителски институт.

1937 октомври 6

Др. г. Караманджуков,

Преди 20 деня ти писах и изпратих нещо като програма за нашата бъдеща дейност. Нямам съобщение никакво, та се съмнявам да не би писмото ми да е пропаднало нейде, понеже беше просто. Същевременно го смятах поверително. Затова ако не си го получил, съобщи ми, за да ти правя копия. Пращам ти отделно по пощата и въпросната пиеса из живота на мохамеданите възрожденци. Добре е да ми съобщиш как я намираш по цели и тенденция, преди да почнем да я разучаваме. Същата смятам да остане като подлистник на „Родопа“ от нова година нататък.

През тоя месец искам да ходя до Пловдив, та ми се ще да дойда и до София. Затова съобщи ми по възможност по-рано от 15 ще ли бъдеш и през кое време в София, за да не би ако дойда, да отсъствуваш нейде. А има много работи, върху които трябва да говорим. Получи ли от Бейски статията за възраждане? Той е решителен, но го душат от всички страни, та да видим къде ще излезе.

Оставам в очакване

Сърд. п-в Петър А. Маринов

Отворена картичка с клеймо Смолян,
6. X. 1937 г.

НБКМ, БИА, ф. 284.

8. Писмо на П. Маринов до Александър Караманджуков.[17] Да предаде писмо-съболезнование от мохамеданското дружество на близките на Антон Страшимиров. Сумите, които се изпращат, да се адресират до него.

Да се отпуснат суми за пътни разноски и печатане на сборника.

1937 декември 13

Др. Караманджуков,

Моля те, предай това писмо, както се сещаш, на близките на покойния Антон Страшимиров. Ако им знаеш адреса, тури една марка от 2 лв. и го пусни по пощата. То е едно съболезнование от мохамеданското дружество, понеже получихме некролог от тях. Оставям плика отворен, та прочети писмото, па го затвори и прати.

По-рано ти получих писмото за статия от Ар. Бейски. Не отговорих, понеже той не можа да прати, а бяхме всички заети през глава по приготовление вечеринката.

Пратих отделно пасаж от „Възрожденци“[18] за поместване, понеже оня който имате там, е претърпял доста поправки. Унищожете него, па аз ще пращам оттук на части, според последната редакция.

С поздрав: Петър А. Маринов

Пращам и копие от речта на Ар. Бейски.

П. П.

Пращам ти препис от речта на Ариф Бейски, а така също и един екземпляр от семейната снимка. Правихме и други снимки, но не излезоха сполучливи.

---

[17] Александър Христов Караманджуков.

[18] Пиеса от П. Маринов.

Искахме да направим и по-масова семейна снимка, но се развали командата, не дойдоха всички жени, а те са си все още диви. Срам ги било, но най-важното смятали това за грях.

Каквито суми превеждате, адресирайте ги на мое лично име, и най-добре чрез пощата. Тукашното общество е възбудено и не искам да се мълви. А популярната банка в това отношение е огнище на противодружбените течения. На първо време искам да посрещна разходите по балтоните, а сетне за каквото остане. Приходите от вечеринката около 3000 лв. таман си покриват разноските.

Добре е да се отпуснат още суми: 1) за пътни разноски по обиколки, защото трябва да хващаме коли, на които да се плаща, а така също изгубените надници на някои артисти — работници. Без пари ми са вързани ръцете.

2) За напечатване сборник „Родина" като печатан орган на дружеството, който ще излиза един път в годината.

С поздрав Петър А. Маринов

Изпращам също и квитанция за отпуснатите 5000 лв. Пращам също първия пасаж от „Възрожденци" за бр. 1 на „Родина". Тъй ще ти пращам и другите, понеже при даването ѝ претърпя доста корекции. Това е последната редакция. Оня екземпляр у тебе унищожи.

Същи

НБКМ, БИА, ф. 284.

9. Писмо на Петър А. Маринов до Караманджуков. Сведения за изнесената на 5. XII. 1937 г. масово посетена вечеринка. Оплаква се от пречките, които създават фанатиците, и от безсърдечието на българите-християни. Замисля издаването на сборник на българомохамеданската дружба „Родина". Набелязва материали.

1937 декември 10

Поверително

Др. Караманджуков,

Вечеринката се състоя благополучно. Широкия читалищен салон се оказа тесен да побере надошлата публика. Присъствуваха близо 1000 души, половината от които мохамедани. Мнозина бяха дошли и от околните села. Любопитството беше голямо. Всичко мина благополучно, но ми коствува извънредно много тревоги и нерви. Дали ще излезе нещо от всичко това, още не мога да кажа. Програмата и пиесата ти са известни. Тенденицята им е ясна. Тя породи много въпроси и спорове. Отрадното е, че мнозина от артистите, които при един или друг случай на сцената са изповедвали своята българска народност, понастоящем са атакувани от хора със стари разбирания и се водят вече спорове. Някои от тях ми казват, че им е омръзнало вече да убеждават и обясняват какво народност и религия са две различни неща и че може човек да е от една народност, а да изповядва свободно каквато си ще религия. Всичко старо обаче е изтръпнало и мъчи по всякакъв начин да задуши това младежко течение. Някои се опъваха и по време на репетициите искаха да се изменят и изхвърлят някои пасажи. Донейде направихме и това. Но ефекта от всичко

е повече от очакванията. Пиесата „Възрожденци“ ще служи за начало на една нова ера в техния живот, и макар успеха да се заглуши, но след време пак ще се възбуди движение. Толкова съм се изтощил, болят ме гърди и дробове, та се боя да не хвана болест. Защото трябва да се справям не само със старски фанатизъм, но и с наше безсърдечие, което много отрицателно влияние оказва. Долавям даже, че някои стари тук подшушкват, че това движение е посегателство на вярата, че как ще търпят такива (като мене) да ги правят българи и пр., и забелязвам едно охлаждение. . . Но да продължа за вечеринката. Откри се с Шуми Марица, след това речта на Бейски бе прекъснана от ръкопляскания. В отговор на него каза много уместни думи Началника на Гарнизона подполк. Янчев, изпя се химна на Н. В. и започна литературната част. Изпълнени бяха няколко декламации и песни. Пиесата почна при повишено настроение. Силни ефекти се забелязваха у артистите, че непрестанно възбуждаха възторг и чувства у публиката. Всеки случай цялата се изгледа със затаено внимание. Присъствуваха и местните духовни мохамедански власти. Мюфтията бе на първи ред, а зад него имама и др. мохамедани. Първенските фамилии Куцеви, Пенчеджиеви и Чокови бяха заети със сватба по къщите, та не дойдоха. Дошъл беше само стария Юсеин Бейски. Присъствуваха също над двадесет жени мохамеданки, десетина от които с граждански дрехи, като ги отличаваха от другите само кърпите, с които бяха вързани косите им. Балтони им взех на мое доверие и гаранция от Райково, та да видим как ще се плащам. Вие оттам пък и от Пловдив съвсем замълчахте. Но ще трябва да не се засрамяме. При почване представлението се яви ропот у мохамеданите срещу Ариф Бейски задето е наредил жените да са в салона, а не на балкона както лани, та щели да дойдат още жени, пък казваха уж че някои дошли, па се върнали, като видели, че са намесени с християните. Дали това е вярно, не мога да кажа. След пиесата прочетох поздравителните телеграми от няколко места и почна веселата част. Най-песимистична е телеграмата от Пашата.[19] Тя прозвуча като дисонанс в цялата тая атмосфера. Веселата част се състоя от хора и танци. Първото хоро хванаха младите възрожденци-мохамедани, а след това се намесиха всички. Веселието продължи до 2 часа сл. полунощ. Всички се разотидоха доволни, особено дето се подчерта на тая вечер известна сплотеност у мохамедани и християни. Работите обаче след това тъй се редят, че всичко се прави, за да се помрачава тая радост у мохамеданите, като се клеймят, че това е лицемерие, че не им вярват, ако ще и чудеса да направят, клеймят и мене, че заблуждавам общество и фактори. Такава материя се говори по кафенета и кръчми и дава своето страшно отрицателно влияние. Бейски ми казва: „Щом не ни вярват, има ли смисъл да правим това?“, а за себе си казва: „Само аз ли се намерих будала да правя тая работа, а няма как да се препитавам.“ Но той е с надежда да бъде назначен. Това то по вечеринката. Дали ще ходим някъде по околните села и градове, не мога да кажа, понеже това трябва да стане с мое участие, а аз съм зает с канцелария и не мога да отсъствувам, особено от сега до края на януари. Артистите искат обезателно да идим до Смилян (дето има условия за ядро), Арда, Чепеларе, а така също и Девин и Златоград. Мъчно ще се справим с превозните средства, а така също и с моето отсъствие, та не мога още нищо да кажа за отиване където и да е. С постоянните си отсъствия рискувам да се компрометирам пред моето на-

---

[19] Георги п. Анастасов. — Родопски сборник, т. 4, с. 147.

чалство. От друга страна, имам сведение, че съм под подозрение да не съм турски някакъв деятел, следи се всичко какво правя, и получих даже предупреждение да не се вдавам много по това движение, че ще изчезна някъде. Тъжна наша действителност. Един се сеща от главата, други от краката. Двамата автори и фактори на оня устав са тука, та и единия, и другия ме гледат криво, сметайки ме твой човек, а за тебе се стараят да пущат разни неблагоприятни работи. Днес имахме учредително събрание за приемане оня устав, прие се и се подписа. И мене избраха в контролата. Да видим къде ще му излезе края. Иде ми да туря кръст на всичко, да предам архивата на началника на гарнизона, па да става каквото ще. Идва ми и друго на ума, а именно да пиша обстоен рапорт до Вашето Министерство и да искам да се назначи и изпрати специален човек, който да се занимава с тая материя, аз не мога вече да хабя нерви, пък и време нямам, а най-важното нийде не ми се дават официално директиви какво да правим, не е канализирана никак работата, а да права туй всичко на своя глава, освен че рискувам да плащам чужди борчове (въпроса е с взетите на кредит балтони), па и да съм притча на языцех на всички, малки и големи фактори, дали това е право или криво. Време е Министерството да вземе становище по тоя въпрос. Тук беше инспектора Славчев от Министерството, казах му да се срещнем, но той си замина, та не знам с какви впечатления си отиде. На него исках да изложа тая работа до Министерството, но не знам дали е в неговите обязаности. Сега на първо време мисля да свикам на поверителна конференция тукашните големци, да им докладвам за стореното досега и ще видя, ако искат да вземат мерки против смутителите от каквато и вяра да са, ще продължавам, но ако това не стане, трябва и аз да се ограничавам. От друга страна, сред помаците има мълва, че нашето дружество е атеистично, че убива вярата, и като резултат от това е дето няма още назначени учители по коран. Същевременно заведена е практика в околията да се учат и мохамеданчетата на християнското вероучение като задължителен предмет и всичко това ужасно лошо влияние оказва. Ние с многото си бавене много си разваляме работата. Трябваше досега да се е отворило за тях някакво духовно училище. Какво чакаме. Ние трябва да дадем малкото, за да вземем много. Но стига ти съм писал в тоя дух. Сега друго.

Като актив на нашата дружба искаме да издадем една книга от 4—5 печатни коли, която да носи заглавие: "Сборник на бълг.-мох. дружба „Родина", кн. I, 1937 г., като се проектира всяка година да се издава по едно такова сборниче, в което да се отбелязва всичко направено и да се начертава бъдещето. За I-вата книжка има материали: ще се поместят ланските речи, кратка история по инициативата, развоя и образуването на дружбата. Материалите от първата вечеринка, пиесата „Съдът на агите"[20], членове-списък, статии от Бейски, публикувани и не досега, стихове от Исен Якубов[21] и др., като всичко се изпъстри с клишета. Тази книжка смятаме да се напечати до края на януари и да се пръсне в много екземпляри през ид. байрям (през февруари), когато ще имаме втората си традиционна вечеринка. През 1938 г. също ще напечатаме втори сборник, който да обеме по-новите материали и пиесата „Възрожденци". Като приключим с обиколките, за тая книга ще имаме и пътни бележки и впечатления било до селата, било до Пловдив, София и др. Освен тия материали от чисто дружбени членове ще разчитаме и на мате-

---

[20] Пиеса от П. Маринов.

[21] Исен (Юсеин) Якубов — д-р Якупов (вж. Родопски сборник, т. 4, с. 153).

[22] Ариф (Александър) Садъков, роден в Чепеларе, Смолянски окръг — един от първите завършили търговската гимназия в Пловдив и свободния университет в София, писал статия за българите-мохамедани, по онова време сътрудник на сп. Родопа.

риали от деятелите по тоя въпрос от София, на първо място ти, Ариф Садьков,[22] някои от Пловдив и др. За материалите и наредбата смятаме въпроса разрешен, но за разноските по печата и разпращането ще разчитаме всецяло на ония средства от Министерството. А колкото за това, дето „Възрожденци" ще влезе като подлистник на „Родина", няма никакво значение, че ще се повтори и в сборника. То ще се повторят и други материали, които са напечатани в „байрямския брой" от Ар. Садьков. Всичко това като ти съобщавам, те моля да ме уведомиш, ще може ли да разчитаме на част от ония пари или не. Защото ако не, то няма и да се захващаме. А да излезат тия две книги „Сборник. . „Родина" ще е голям актив и агитация. Парите може и да не се пращат нам, а да се дадат направо в София на печатари. Защото и без туй там ще се печатат, по всяка вероятност под твое наблюдение, ако си съгласен да ни услужиш. По окончателната редакция ние все ще се видим, но сега смятам, че е по-важен въпроса за средствата.

Друго няма какво сега да пиша. Очаквам да ми съобщиш по тия работи какво мислиш, а така също и ще ли може Министерството да си назначи свой човек тука, който да се занимава с това движение и който да ни дава директиви и упътвания.

Дописка за вечеринката може да ти прави Васил[23] от Проглед. И той беше тук, та това ми писмо нека остане запазено. Да не се направи никаква пропуска както миналата година.

Ха де до причуване: Петър А. Маринов

НБКМ, БИА, ф. 284.

10. Писмо от Хр. Караманджуков до Петър Маринов.

Трогнат е от онова, което се прави от младите възрожденци. Да не се отчайва и да не слуша злословията на хората, а дружеството да си постави задачи за осъществяване. За суми да се обръщат към Пловдивската дружба — Попноев[24] и Софийската. Добре е сборникът да се печата в Смолян. Няма нужда да се изпраща специален човек от Министерството. Да се търси подкрепа от учителите.

1938 януари 2

Драги Маринов,

Най-напред честита Нова 1938 година. Дано тя бъде по-благословена и честита и по-здрава и по-плодоносна и по-весела за всички българи без разлика на вяра. Моите и на всички у дома сърдечни поздрави и благопожелания теб и на семейството ти.

Като чета писмата ти съм трогнат до умиление от онова, което вършите, и резултатите, които получавате. Ще видим по-нататък какво ще стане, но ми се струва, че се откри най-здравата основа и най-правилния път за развитието на новото движение, което отдалеч наблюдавам как се развива и по други краища. Аз имам вече сведения за ефекта от онова, което вършите в Смолян, направено в по-широко достояние чрез безплатната притурка на „Родопа",

---

[23] Васил Димитров (Янтай Кавалов) от с. Проглед, Чепеларска община — изтъкнат просветен и кооперативен деец в Родопа, писател, поет и участник в родинското възрожденско движение.

[24] Никола п. Ноев, о. з. полковник от с. Орехово, Смолянско — родопски деец в Пловдив, съчувственик на родинското движение (вж. Родопски сборник, т. 4, с. 147).

бр. 11. Пишат ми от Старо село, Давидково и Ограждден, как по-будните младежи се събрали и чели писаното от младите възрожденци Ариф Бейски, Ариф Садьков, Адил Косев[25], Солаков[26], Бехч. Сердаров, Якубов, жадно се поглъщало, както пишеш и ти, спорове подигало, а на едни места карали общо да го четат в кафенетата. Имам пред вид това, което е най-важното и най-ценното и оставам настрана всички други пустословия на хора, които няма какво друго да правят и търсят поводи да злословят. Движението е наистина от естество да всее смут, да предизвика едни или други коментарии, дори противодействия. Но какво от това. Вашият Бошулков[27] толкова много е злословил дори и пред Д. Славчев[28] за мен, но какво от това. Ако вземам да слушаме такива празни глави, не остава нищо друго да правим, ако и нашият ум е колкото неговия, освен да свием знамената. Аз смятам да го представя на вниманието на вътрешното министерство, но чакам да се понаберат още материали. Той говорил, че съм взел парите, че ги изхарчвам както си искам, за да си правя реклама и пр. Простак. Нему всичкия зор е да се докопа до парите. Стари партизански прийоми. Бих те молил да ми пишеш какво направихте с 40 хиляди лева за бедните смоленци. Заплашванията спрямо теб трябва да идват предимно от него и от другаря му Кусев.[29] Но каквото и да се говори, пак ще кажа, че при всяка дейност ще има и по-големите и по-малките критикари. Без него не може. Ако те не бяха, в случая щяха да се явят други. Така е. Но керванът трябва да върви и палетата нека си джавкат. Не си прав нито дето се отчайваш, нито дето ги слушаш. Работата само може да надвие на всичко, затова д-вото трябва да живее с постоянното поставяне на по-близки и по-далечни задачи и да се грижи за тяхното осъществяване. Друго спасение няма.

В „Родопа" ще четеш какво дадохме по случай вечеринката ви. Остава много важното нещо, да заловите Девин и Златоград. Когато отивате там или в други селища, гледайте да нареждате групата поотделно да се настаняват не в хотели, а в частни българомохамедански къщи на гостуване. За тази цел предварително влизайте във връзка с г. Василев, околийския управител. Той чрез местните други околийски управители или кметове да урежда този квартирен въпрос. Гостуването е от голямо значение за пропагандата. Ти го разбираш защо и как. Но колебливите хора трябва или да окуражавате, или пък да ги заличавате от списъците на членовете. За отиване до Златоград и Девин поискайте 5—6 хиляди лева от Пловдивската дружба, Попноев Н., ул. М. Такев 7, Пловдив, като му изпратите и разписка, а по-добре да ги предадат на човек верен на тебе, щом не е удобно да се пращат иначе.

Ще имаш пред вид, че отпусната сума не е само за Смолянската дружба. Ако се съставят нови, съветвай ги да се обръщат за помощ до дружбите ни, като отделно съобщаваш в Пловдив и мен по колко пари да им се пратят. А може и чрез вашата дружба да им се пращат. Не ще бъде зле, ако и чрез вас им се отпущат, за да може един вид да се пази ръководството у вас. Помисли и ми пиши по този въпрос.

---

[25] Адил Косев от Чепеларе е завършил мохамеданско духовно училище. По онова време има някои културни прояви.

[26] Риза (Руен) Солаков от гр. Девин — тогава студент в учителския институт в Пловдив, по-късно просветен деец.

[27] Бошулков — по онова време кмет на Смолян.

[28] Д. Славчев — по онова време началник на отделение в М-вото на просветата.

[29] Георги Кусев — адвокат в София, бивш офицер, с влияние сред търговските среди в Смолянска околия, проявил стремеж да бъде ръководител и представител на тази околия.

Както говорихме и по телефона, пригответе една книга до 2 коли най-много и я напечатайте. Пари за нея ще може да има. Печатането най-добре ако можете да го извършите в Смолян, при „Красногор"[30] напр. ако може. Иначе ще бъде в Пловдив. Но аз лично много бих желал да прегледам всички материали.

Заявлението ви за учител по коран утре ще го предам в М-вото. Нека и то си върви по каналния ред. За училището духовно още стои така въпросът. Подигнат е вече, но още не е уредено неговото преди всичко основаване и управление между Министерството на външните работи и нашето, и после къде ще бъде то, защото слушах по-рано, че искали да го поставят в Пещера, което ще бъде крайно неудобно. Аз съм за Смолян.

Ти си излезъл от секретарството. Това нещо ми се вижда за грешка. Кой остава за секретар. По този начин да не се изпусне работата. Опасявам се за такова нещо.

Дето мислиш М-вото да изпрати човек да ръководи движението, ще бъде също така непростима грешка. В това отношение и сега могат да бъдат полезни учил. инспектори и аз мисля, че ти държиш връзка за улесняване, особено когато ще излезете навън и имате нужда от помощта на учители. После и защо е такова лице. Задачите на устава са ясни. Иска се само дейност в кръга на тези цели. После повече спокойствие и широта на духа се иска. Ти си много припрян и искаш всичко наведнаж да стане и това в строго издържан стил. Не си прав. Резултатите ще чакаме тепърва, и то не много скоро. Това е. Пожелавам теб и на приятели всичко добро.

Твой Хр. Ив. Караманджуков

Много здраве на Ариф Бейски, на баща му и на всички възрожденци. Арифовата работа следя. Както ти казах и по телефона, чака се решение на Министерския съвет за назначаване на тези служби и лица не с нужния ценз. Освен това вие трябва да намерите начин да му дадете. Защото наистина не бива да се оставя човека да гладува.

ОДА-Пловдив, ф. № 959 (Петър Маринов), оп. 2, а. е. 38, л. 28—31.

11. Писмо на Васил Н. п. Василев от Смилян, Смолянско, до Хр. Караманджуков. В с. Смилян е образувана културно-просветна дружба. Василев е поканен за секретар на същата. Ще следват стъпките на смолянската дружба.

1938 януари 28

Ув. г. Караманджуков,

Неотдавна учителя Савов ми прочете едно Ваше писмо, в което се интересувахте за условията и възможностите за формирането на българо-мох. култ. просв. дружба — подобна на тази в гр. Смолян.

Такава дружба в с. Смилян, може да се рече, е образувана и е съвършен факт. Това ме много радва, а по моя преценка това ще радва особено и Вас, като имам пред вид дълготрайните усилия, които Вие полагате за всестранното преуспяване на Родопа.

---

[30] Печатница „Красногор" на Коста Харалампов в Смолян.

Учредителното събрание на дружбата ми направи честта да ме покани за секретар на същата и като такъв аз моля да бъде хроникирана нейната поява във вестника Ви.

Сме във връзка със Смолянската такава и ще следваме нейните стъпки. Условия има.

Сега Ви съобщавам това. В скоро време ще може да Ви съобща по-подробно още неща, било за живота и първите стъпки на дружбата на селото, учителството и пр.

Приемете, моля, Родопските ми поздрави и искрени почитания

В. Н. Василев[31]

НБКМ, БИА, ф. 284. Пощенска карта.

12. Писмо на В. Н. п. Василев до Хр. Караманджуков. Изпраща учредителния протокол на новооснованата дружба „Родина". Набелязва бъдещи мероприятия и задачи. Някои българи-християни с отрицателно отношение към българите-мохамедани рушат създаденото с толкова труд и старание.

1938 февруари 11

Ув. г. Караманджуков,

Изпращам Ви един екземпляр от учредителния протокол на новооснованата дружба „Родина".

Не се съмнявам, че ще дадете гласност на това, което и Вие намирате голямо дело.

Отбележете, моля, оная готовност от страна на дружествените членове да вървят според възможностите в такт с духа на времето и в съгласие с гласа на собствената си кръв.

Получих писмо от Сашо[32], писано по Ваша поръка, в което е изложено главното от схващанията Ви за предстоящата ни практическа рабоат. Това напълно разбираме и възприемаме. Ще се постараем да го направим постепенно.

Взаимните семейни посещения със и без случай смятаме ще допринесат много против стеснителността, срамежливостта у българомохамеданката. Груповите посещения ще засилят в последните този резултат. Вечеринки, срещи ще подпомогнат много делото, което заслужава всеко усилие и жертви. Промяната на облеклото ще постави на една линия по отношение християни и мохамедани. Като се възбуди повече и общата любознателност у тях, условията за по-скоротечно и желано развитие в тяхната среда ще бъдат току-речи осъществени. Нужно е обаче за това къртовска работа, както и повече съобразителност и нагаждане към поставената цел на българите-християни. Защото не редки са случаите на отрицателно отношение от страна на последните, което руши бързо създаденото с толкова грижи, труд и старание.

Впрочем заявявам Ви, че ще се ползувам от Вашите съвети по въпроса.

Ще се потрудя да събера клетви и заклинания всред бълг.-мохамедани тук и ще Ви ги пратя.

Приемете нашите родопски поздрави: Ваш Н. п. Вас.

---

[31] Васил п. Василев от с. Дуганово, Смилянска община, Смолянски окръг — учител в с. Смилян, радетел на народностното осъзнаване на българите-мохамедани.
[32] Александър Хр. Караманджуков.

П. П. Снощи успяхме по случай байряма да отидем на гости у Яшар Делиминев, група българо-християни заедно със семействата си.

Посрещнати бяхме радушно от семейството на Яшар.[33] Неговата жена, която досега може би не е и сънувала подобно нещо, приветливо ни поздрави с „добре дошли“ и любезно разговаря с нас. Днес ще продължим посещенията си.

Същи

НБКМ, БИА, ф. 284.

13. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Изпраща писмо от дружба „Родина“ за гостуване в София, Пловдив и Асеновград. Да се подготви гостуването. Духовете в Смолян са възбудени. Очакват с нетърпение тръгването.

1938 февруари 8

Др. г. Караманджуков,

Изпращам писмо от дружбата ни за проектираното гостуване в София. Същите пратихме и до Пловдив и Асеновград. Ако виждаш някои пречки да не се осъществи това гостуване, съобщи телеграфически да не тръгваме. Изборите в страната не пречат. Изпращам ти и пасажът от Възрожденци за подлистник.

Сега друго. Съобщи ми веднага, най-късно до вторник, какво става със заявлението до Министерств. на железниците. Още не сме получили никакво съобщение, а това ако не получим, няма ни да тръгваме; настой там да ни се отговори в един или друг смисъл.

Най-добре е да се нощува в София в някой пансион.

С храна също виж там как ще наредите. Аз ще те потърся по телефона, преди да тръгнем.

Добре е на уречения ден да се намери някой от вашата дружба на гарата да се срещнем, за да знаем къде да потеглим, или най-малко да ни се съобщи още доде не сме дошли къде е наредено да отидем.

Тука духовете са възбудени и очакват с нетърпение деня на тръгването. Да го отлагаме за по-нататък не можем, понеже част от „артистите“ отиват на 15 март войници, та не ще може да се дават вечеринки.

В идн. събота 12 того имаме втората си битова вечер по случай една година от основаването на дружбата.

Ще ти пратя допълнително някои сведения.

Хайде, оставам в очакване да ми се обадиш и до добро виждане.

Със сърд. поздрав Петър А. Маринов

Документите на Ариф са пратени на генер. о. з. Филипов преди 20 дни, та ще трябва от него да се вземат, или той може би ги е представил вече в Външ. министерство.

Същи

НБКМ, БИА, ф. 284.

---

[33] Яшар Делиеминев от с. Смилян.

14. Писмо от Хр. Караманджуков до П. Маринов. Излага доводи за отлагане на вечеринката в София. Препоръчва посещение в Пловдив и Асеновград.

1938 февруари 16

Драги Маринов,

Снощи настоятелството[34] ни има заседание. И така и така се обмислюва въпросът за гостуването и се намери, че идването ви трябва да се отложи за по-топло време. Февруари е още зима. А събирането на хората тука в София не става лесно, както е в малките селища, още повече събирането на видни лица из всички слоеве. От друга страна, билетът за пътуване не е готов. Представлението или утрото смятам да бъде безплатно. Възможно е, ако имате важен артист, който ще постъпи войник, да изходатайствуваме да го пуснат за идване в София. Пансионите също така, дето можете да се настаните поудобно и събрано, също така сега са заети, а през великденските празници ще бъдат свободни.

Смятам, че сега вие можете да отидете в Асеновград и Пловдив. Нека сега се пласира напрежението и очакването в тези места.

Тук е такъв студ, че хората не могат да си покажат носовете. А след 10 дни е утре и няма никаква гаранция да се промени решително и да стане топло, за да съберем хората. Сега е изборната треска, която също така държи напрегнато вниманието на хората и на министрите. Смятаме, че ако е тогава, можем да уредим нещо и по случай 40 години от основаването на Родопската дружба в София. Мисля, че е основана в 1898 г.

Днес също така говорих по назначаването на Ариф. Документите му са постъпили в М-вото и тези дни ще се подпише заповедта. Каза ми се, че няма никакви пречки за назначаването му. Значи работата е в ред. Ще закъснее малко, но какво да правим, не върви лесно.

С поздрав: Х. И. Караманджуков

П. П. Дано да можете до идването Ви в София да споходите Златоград и Девин, както сте решавали, което ще бъде от особена полза.

ОДА, Пловдив, ф. 959, оп. 2, а. е. 38, л. 34—35.

14. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Екскурзията до Пловдив е минала добре. Изнесли вечеринката и в Чепеларе. Настроение и разисквания след завръщането в Смолян. От разни села покани до Бейски и него да отидат за образуване на дружби „Родина". Иска Софийската родопска дружба да изпрати пари за направени и бъдещи разходи.

1938 февруари 27

Др. г. Караманджуков,

Вчера се върнахме от екскурзията в Пловдив. Добре че отидохме, понеже ако това не станеше, то значеше да изгубим сто на сто от придобитите пози-

[34] Настоятелството на родопската културна дружба в София.

ции. Животът на дружбата висеше на косъм, всичко старо се беше заело да осуети това наше намерение, като пущаха агитации, че младите възрожденци отиват в Пловдив да се „каурят“[35], въздействуваха на някои да отказват и в тая възбудена атмосфера да не идехме, то значеше да капитулираме като идейна организация. Но слава Богу, отидохме и с много добри чувства и впечатления се върнахме. Други може би ти са вече писали, пък и ще има случай и аз да ти пиша по-подробно по всичко. Чудех се как да се справям с неудобствата, особено твоята телеграма да отложим, ме поля със студена вода, но не я съобщих никому и работата си вървеше. Много добър и много сърдечен прием намерихме и в Пловдив, и в Асеновград. Устроихме вечери при голям интерес от страна на гражданството. Едно обаче обстоятелство създаде накрая недоволство у момчетата, а то е, че бях без пет пари и когато на всички се искаше да дам по 50—100 лв. да се почерпят и си купят някой армаган, нямах от где да взема, а пловдивският касиер на дружбата се резервираше и чак накрая, когато се качвахме на автомобила за връщане, дойде та ми даде да се поразплатим. Аз имах мои 4000 лв., които пръснах, но бяха за автомобил, трен, кино и др., та нямах никак. Чудех се как да заглаждам работата, и тъй недоволни се качиха на аутобуса. А трябваше да ми са дали оттам малко пари поне един ден по-рано, за да се поотпуснат гостите. Освен това у тях (пловдивчани) беше и прихода от вечеринката, та аз бях буквално с вързани ръце. Страшна мъка изпитвах, но не се издавах пред тях. А ние бяхме всичко 29 души, от които седем души с жените и децата си и 8—10 бекяри. Вечеринката в Пловдив беше в Дома на изкуствата и печата и беше един непрекъснат възторг от страна на публиката. Върнахме се всички с най-добри впечатления. Щом дойдохме в Чепеларе, оказа се, че Рожен е затворен, та останахме да нощуваме. Но за да осмислим престояването си, решихме набързо да организираме и там мохамеданска вечер. Смрачаваше се, когато кметът нареди да бие барабана, други учители се разтичаха по къщи и заведения да съобщават и точно в девет часа почна вечеринката при пълен салон. От всички вечери в Чепеларе най-добре и с най-голямо настроение се изнесе програмата. На сутринта потеглихме до Рожен и оттам пеша стигнахме Соколовци, дето ни чакаше друг аутобус.

Тук пристигнахме с песни и веселие. Всички са постоянно отрупвани с въпроси какво е било, какво са видели и пр. и жените не могат да се нахвалят, че видели свят, мъжете също. Само старите ръмжат и виждайки, че не можли да се наложат да осуетят отиването, пущат разни клепове, че тия са вече кауре, че са станали шерени болгаре, че това е отстъпление от османлъка и пр. Нашите на някои дават отговор с кротост, а някои нападат и се карат, да не е чудно да ще има и бахтане. Това обаче ще се избегва на всяка цена. Нарочно снощи ги събрах и им дадох наставление с никого да не влизат в остра кавга, ами да казват истината къде са били и какво са видели.

Сега имаме покана да отидем с Ариф в с. Смолине (Чамлъджа[36] и Долащър[37], да образуваме дружество „Р о д и н а“, понеже те тъй наричат дружбата ни. Също имаме покана и от Забърдо (Чукуркьой), та ще гледаме при удобно време да направим това, въпреки че много съм зает с работа, пък и отпуската за 1938 г. съм си вече използувал. Смятам, че ще склонявам началството си за още отпуска, но от друга страна трябва поне да не срещаме спън-

[35] Похристиянчат

[36] С. Боровина, Петковска община, Смолянски окръг.

[37] С. Загражден, Смолянски окръг.

ка за средства. Сега току направих балан[с] на сметките и излезе, че за да си покрием разноските от есента до сега, връщането ни от Пловдив, не ни достигат около 7500 лв. (само за аутобус съм дал мои пари 6600 лв.), а освен това трябва да имаме някой лев на разположение по предстоящото ни ходене към казаните села, ако не за друго, то поне за коне, та затова изрезох и ви пращам на Софийската дружба квитанция за 10000 лв. и моля най-настоятелно да ми се пратят тия пари по възможност до 10 март, за да си възстановя моите в касата, а другите ще останат в дружбата. От Пловдив ни додоха 7 хиляди, но стигнаха таман за хотел, гостилници, влак и др.

След някой ден ще ти пиша по подробно, но сега оставам в очакване да се получат парите. Иначе излагам се много.

Със сърд. поздрав Петър А. Маринов

НБКМ, БИА, ф. 284.

15. Писмо на Юсуф Халилов, учител в с. Белица, Разложко. Да изпрати уставът на дружба „Родина", за да образуват д-во в Разложка околия.

1938 март 7

Г-не Председ-ю,

С настоящата картичка най-учтиво Ви умолявам да ми изпратите почитаемия устав на Родина, понеже съм с идеята да образуваме I-вото Бълг. м. к. просв. бл. д-во в Разложка околия, където съм сигурен в успеха си. Надявам се, че Д-вото ще привлече в редовете си още в основаването си най-малко около 150 младежи. Друго няма що да Ви пиша, приемете моите много хиляди благопожелания.

Чрез народностно осъзнаване към културен напредък.

Ю. Хал.

Подател: Юсуф Халилов, бивш учител с. Белица
понастоящем с. Бабяк, Разложко

ОДА Пловдив, ф. 959, оп. 1, а. е. 40.

Пощенска карта с
клеймо Белица 7. III. 1938 г.

16. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Настоява за по-бързо изпращане на парична помощ. Изпраща впечатления от гостуването и пасаж от пиесата „Възрожденци". Стягат се за избори. 1938 март 14

Др. г. Караманджуков,

Миналия път при писането съм забравил да подпиша писмото до дружбата ви, с което изпращам квитанция за помощ. Пращам го сега надлежно подписано. Моля да не се бави много помощта, понеже съм ангажирал мои правителствени средства, които може да потрябват всяко време, та да си ги възстановя.

Пращам едни мои впечатления по случай гостуването ни в Пловдив и Асеновград. То е доста дълго и смятам да се помести в тукашния в-к Красногор[38], а на тебе пращам един екземпляр, за да го прочетеш и имаш представа

[38]В. „Красногор" (вж. Родопски сборник, т. 4, с. 144).

за виденото и направеното. Може да го перифразираш или поместиш някои пасажи в „Родопа“.

От Асеновград ми казаха, че са изпратили снимки от разните сцени от пиесата „Възрожденци“. Добре е сега да се помести оная снимка, дето старците с бради и мустаци са се омълчали и слушат четенето на писмото, като под клишето се пише „Четене писмо от Ис. Белчов“[39] действие I, бр. „Родопа“ и пр. За идущия брой 1 април пък, когато ще се помести пасажът, как войникът разправя впечатленията си от София, тогава да се клишира и същата снимка.

Изпращам и следващия пасаж от „Възрожденци“, сега има и ноти, та добре е да се поразнообрази съдържанието на „Родопа“, като се поместят и ноти. Най-хубаво ще е да поискаш същия нотен набор от държавната печатница като клише, където има ситни знаци, точно като за „Родопа“, защото ако ги направите клише от ръкописен препис, то излазя зацапано и не много красиво. Смятам, че държ. печатница ще направи тая услуга да даде такъв един набор. Нотни знаци имат, ако не се лъжа, и в придворната печатница, в Хемус и др. Впрочем виж там какво ще направиш;

Тук се стягаме за избори. Настроението е за Каишев[40] доста голямо, но от вчера се пусна мълва, от неговите противници види се, че той ще изселва помаците, и с това ги въоръжават против него, та да видим какво ще излезе.

Хайде до виждане. Очаквам помощта.

С поздрав: Петър А. Маринов

Извлечение от „Впечатления по случай гостуването на смоленската българомохамеданска културна дружба „Родина“ в гр. Пловдив и Асеновград“.

Едно пътуване на българомохамеданската културна дружба към вътрешността на Царството се обмисляше от време близо преди една година. . . и на 19 февруари сутринта рано се качиха на един автобус, па с песни, веселия и повиквания потеглиха. Изпратени бяха сърдечно от някои свои близки и роднини. Пътуваха мъже, жени и деца — всичко 32 души. . . стигнаха Асеновград. Беше точно по обед.

Асеновградските родопски деятели и приятели, известени за това още от предния ден, се бяха събрали за триумфално посрещане групата при моста. Настъпиха приветствия, ръкувания, поздравления. Лицата им светеха от радост. Гостите бяха настанени в гостилницата на Пепеланов, а за спане из къщите на по-първите родопчани. Смоленци излезоха из града и любопитно разглеждаха всичко. По улиците бяха разлепени афиши за двете родопски вечери, втората от които трябваше да изнесат смоленци. Настроението в града беше повишено и навсякъде се говореше за пристигналите гости. Чувствуваше се един общ пулс на града. Чест на асеновградчани за тая им задушевност, сърдечност и сплотеност!

Първата вечер се състоя в общинското кино. Там асеновградските любители-артисти родопчани дадоха и великолепно изнесоха една импровизирана драма из управлението на Салих-ага Смоленски[41] „Песента побеждава“[42].

Втората вечер се състоя в салона на Военния клуб. Граждани, власти и родопчани, всички бяха в услуга по приготовлението. Салонът бе препълнен

---

[39] Ис. Белчов — действуващо лице в пиесата „Възрожденци“.

[40] Атанас Каишев, о. з. генерал — родопски общественик, по това време кандидат за народен представител (Родопски сборник, т. 4, с. 144).

[41] Среднородопски управител и владетел през първата половина на XIX в.

[42] Автор Петър Ан. Маринов.

с народ от всички слоеве и среди... Програмата се изслуша с внимание и възторг. След преставлението се направиха снимки от разните сцени, а веселата част продължи до късно през нощта...

... с песни, веселия и доволство групата пристигна на пловдивската гара. И там изненада! На перона на гарата бяха дошли пловдивските родопски деятели и приятели начело с г. г. Чичовски... Пак посрещане и ръкуване, пак приветствия и сърдечност! Всички сияеха от радост...

И пловдивските родопски деятели се поставиха в пълна услуга на предприетото дело. Жалкото беше само това, че не бе измежду тях и Ст. Н. Шишков,[43] най-старият родопoвед и заслужил идейник по всички родопски въпроси, който да се порадва на едно дело, което може да се каже е всецело негово дело. Поклон пред паметта му.

Още от първия ден бяха напечатани и разлепени художествени афиши: „Битова българо-мохамеданска вечер ще се състои в дома на изкуствата и печата на 23 февруари"... Посещението беше масово и най-отрадното бе това, че повечето посетители бяха видни лица, чиновници, офицери, учители. Началникът на Дивизията отпусна безплатно и една военна музика. Приготви се сцената, уютна и приветлива. По липса на декори стените се украсиха с пъстри родопски одеала и чудно хубави „кичени халища"... Казаха се няколко декламации, изпяха се китки народни песни и почнаха пиесата „Възрожденци". А то бе един непрекъснат възторг. Всяко стихотворение и песен, всяка хумореска и сцена се предшествуваше и свършваше с бурни ръкопляскания... След свършване на програмата каза много топли и сърдечни думи г. д-р Г. Чичовски, който подчерта кръвното единство между родопските жители — мохамедани и християни, поздрави ги с новото възрожденско дело, като посочи, че това съвсем не пречи за религията ни на едните, ни на другите, спомена грешките и заблужденията в миналото, от които трябва да се отърси всеки един съзнателен български гражданин, и завърши с пожелание за култура и напредък към светли дни и народностен възход...

Състоя се весела част с кръшни хора и веселие до късно през нощта. Всички си отидоха доволни и весели от виденото и преживяното...

14. III. 1938 г. гр. Смолян

НБКМ, БИА, ф. 284.

П. Маринов

17. Писмо на Мехмед С. Дервишев, секретар на читалище „Светлина", с. Търън, Смолянско, до Хр. Караманджуков. Чувствува се много насърчен от проявения към него интерес пред местните фанатици и пред главния учител. Моли да бъде отпечатана в „Родопа" статията, която изпраща. Макар изгонен от баща си заради това,че е основал читалището, продължава да работи неуморно. Уверен е, че младежите ще успеят да направят нещо полезно за края, ако бъдат подкрепени. Дава твърдо обещание, че ще работи неуморно за напредъка и за сближаването на българите-мохамедани и християни в Родопа.

---

43 Стою Н. Шишков, роден през 1876 г. в Устово, починал през 1937 г. в Пловдив. Голям родопски общественик, изследовател на Родопа и Тракия, за които написал редица важни трудове. Редактирал сп. „Родопски старини" и „Родопски напредък". Приятел на българите-мохамедани. Автор на книгите „Помаците и трите български области — Тракия, Македония и Мизия. Историко-географски преглед, I част, издадена в 1914 г. с помощта на Руската академия на науките, и „Българо-мохамеданите (помаци). Историко-земеписан и народоучен преглед с образи", 1926 г.

1938 април 23

Почитаеми Господин Караманджуков,

Чувствувам се крайно щастлив и възторжен от вестта, която ми казаха нашите фанатици в селото, че Вий пред тях сте споменали и сте заинтересували за мен, макар че не ма си виждал. Също и главният учител ми каза същото. Много се радвам, че има хора да мислят и за мен. Най-сърдечно Ви честитя утрешния празник — възкресение Христово, пожелавам Ви щастлив живот и всичко най-хубаво.

Същевременно Ви се моля да ми се помести статията в списанието Ви, която съм изпратил чрез г-н Радослав Сбирков[44] от Смолян, понеже искам да видя как ще се произнесе големият фанатизъм, който се крие в сърцата на нашите съверници българи-мохамедани, защото сега готвя и друга, по-широка и по-значителна от първата. Въпреки че аз съм гонен от баща си и от свойте близки за дето съм основател на читалището ни, но аз не се спирам от тези поражения; аз работя неуморно за постигането на по-голямо осъзнаване на нашите невежи, но нали знаете, че края ни е беден и едвам намираме свободно време да работим за култура и просвета. Но аз не гледам, че ще остане назад работата ми, и че баща ми ще ме мъмри. Аз редовно посещавам учителя, работя с все сърце за великото дело да направим нещо полезно за Родопа, за отечеството ни. За всичко се налагат материални средства и свободно време да мислиш за висок идеал, но съм уверен, че ний младежъ пак ще успеем да направим нещо по-полезно за нашия край, но само ако бъдем подкрепени от Вас, защо е трудно да се бориш с този народ, който ни гледа винаги с друго око, пречат ни винаги в работата, спъват ни и се подиграват повечето с нас, че ний младежите лесно са сме завладели от българите, като младо дърво се превиваме, а те мислят, че са турци и са вече стари дървета и не могат да се превиват, не искат да се осъзнаят, че те са от българско племе. Има много работи да изкажа на теб, но ми жалко, че не можахме да се срещнем когато Вий сте били в нашето село; това ще изкажа при възможност, ако се срещнем лично с Вас през лятото, но аз давам твърди обещания, че ще работя неуморно и непрестанно за напредъка и за постигане сближението на българите-мохамедани и християни в Родопа.

Сега спирам и се моля, приемете хиляди поздрави от мен Мехмед Селихов Дервишов, секретар на читалище „Светлина" и имамин в с. Тързн, Смолянска околия.

Оставам с почитателен поздрав: М. С. Дервишов[45]

БКМ, БИА, ф. 284.

18. Писмо на Хр. Караманджуков до Петър Анастасов Маринов. Да се съветват с Ариф Бейски за работата, която има да върши при обиколките си. Готви се занаятчийска изложба, в която е желателно да има и произведения на българите-мохамедани. Ще бъде добре тогава в София да дойдат и родинци.

---

[44] Радослав Иванов Сбирков от Райково (сега квартал на Смолян) — кооперативен деец, дългогодишен директор на горовладелска кооперация „Острица" в Смолян.

[45] Мехмед Салихов Дервишов (Светослав Добрев Духовников) от с. Търън, Смолянско — тогава имам в това село, деен привърженик на народностното възраждане на българите-мохамедани, културен и просветен деец, основоположник на първото читалище, създадено от българи-мохамедани в с. Търън (Родопски сборник, т. 4, с. 165—166).

1938 май 13

Драги Петре,

От много работа не можах да сваря да пиша нищо на Ариф Бейски. Във всеки случай ще се съветваме там за работите, които трябва да върши при неговите обиколки. Какво стана със сметките по купуване женските палта. Ти ми говори нещо тук, обаче не помня свърши ли се работата или си върна разписките.

Чакам да ми изпратиш продължението на възрожденци за подлистника, а и сведения по отпразнуване патронния празник на д-во „Родина".

Десетина дни ще отсъствувам, отивам из Югозападна България, но Сашо ще се занимава с печатането идния брой на „Родопа".

Готви се за една занаятчийска изложба, уреждана от М-вото на търговията, в която ще се излагат и домашни произведения от ръчен труд. Поканена е и нашата дружба да вземе участие с родопски изделия на домакините, везби, тъчени работи и пр. Желателно ще бъде покрай другото да има и кът в родопския дял и произведения на българката-мохамеданка. Изложбата ще стане през м. септември и ще получите специални наставления. Тогава ще бъде добре и родинци да дойдат в София, още повече, че ще готвим да чествуваме макар и скромно 40-годишнината от основаването на Соф. родопска дружба. По тези въпроси за изложбата, за идване в София на родинци и за празника на дружбата ни пиша на Ар. Бейски.

Виж ще ти обади ли нещо. Ти не му говори. В него писмо ще го питам обикалял ли е и какво е направил.

Много здраве на всички Ви

Хр. Ив. Караманджуков

Книгата готвите ли?

ОДА Пловдив, ф. 959, оп. 2, а. е. 38, л. 36—37.

19. Писмо на Хр. Караманджуков до П. Маринов. Иска някои сведения

1938 юни 3

Драги Петре,

Получих писмото ти. Справката във вътрешното министерство направих. Необходимо е по надлежен ред да представите устава на „Родина" чрез Пловдивския областен директор за утвърждаване, както става с всички дружества и като се приложат всички необходими книжа.

Моля ти се съобщи ми:

1. Точните имена на сегашния и стария (Далгъчев)[46] мюфтии.

2. Какво става с изработването на молитвеника на български, което обещаха на мен мюфтиите, защото е потребно да се напечати през лятото.

3. Бях писал на Ариф Бейски да ми отговори за някои работи, но досега не се обади. Да не би да не е получил писмото ми.

4. Какво става с Вашия сборник на „Родина" и за него да не закъснеете.

С поздрав: Хр. Караманджуков

Пощенска карта с клеймо Асеновград 4. VI. 1938 г.

ОДА Пловидв, ф. 959, оп. 2, а. е. 38, л. 43.

[46] Мехмед Фикри Мюдеризов от с. Търън.

20. Писмо от П. Маринов до Хр. Караманджуков.

Преписва материалите за сборника. Дава имената на мюфтиите. Старият мюфтия се оттегля в Мадан за проповедник. Превеждане на молитви на български.

1938 юни 9

Др. г. Караманджуков,

Нарочно казах на Ариф да ги пише и съобщи имената на мюфтиите, за да се създава претекст да ти пише и по другите работи. Той каза, че ти е писал и че пак ще пише. Аз съм много отрупан по преписване материалите за сборника. Днес-утре го свършвам. Към края на месеца ще го донеса за печат. Дано се видим, което е и необходимо.

Имената на мюфтиите са:

стария: Мехмед Фикри Мюдеризов

новия: Мехмед Хаджи Салихов

Старият е към Търън и Мадан доста отдавна и както ми казват, очертавало се да остане в Мадан за проповедник. Канили го били. Това може би ще му послужи за причина да се „отсуне"[47] от Пашмаклъ от „болгарцкия" център, в това число и да не се занимава с превеждане молитвите. Той преди да замине, ми казва, че му искали документи за пенсиониране, та се бе разтичал да ги събира, но не знам какво стана. Може се провери работата там в София. Те са такава пасмина, гледат да си плетат личните кошници, а общото дело за просвета как би и с пръст да не бутнат. Настой с писмо до Арифа това превеждане да стане непременно през лятото.

Пращам ти пасажа от „Възрожденци", а така също и някои от материалите за сборник „Родина". Първото е за „Родопа", а другите само за преглед, докато се видим.

със сърд. п-в Петър А. Маринов

21. Писмо на А. Бейски до Хр. Караманджуков за постъпките по откриване на българомохамеданско духовно училище. За изложбата може да изпратят нещо. Молитвеничето още не е станало. Дружественият празник е минал добре.

1938 юни

Ув. Г-н Караманджуков,

Извинявам се, че веднага след получаването на картичката не Ви отговорих. Въпросът с духовното училище се нарежда добре, тука от името на всички Мохамед. вероизп. общини се пращат изложение-молба за откриването на въпросното училище, като сме наредели и от Дьовленско също такава молба да изпратят, те са формуляри и с един текст може да проверите в М. Външ. Работи и Изповеданията почнали ли са вече да пристигат молбите.

---

[47] Отсуне — оттегли.

За изложбата може да изпратим нещо. За организиране идването още нищо не може да се знае — хората са заети в работа. Имената на мюфтиите: стария Мехмед Фикри Мюдеризов и младия Мехмед х. Салих. Старият отиде в Мадан и молитвеничето още не е станало. Празникът на друж. мина добре, аз бях организирал един взвод и бяхме на парада,[48] много спретнато минахме церемониален марш и отговор.

Засега друго няма.

С почит: Ар. Бейски

Пощенска карта с пощенско клеймо Смолян 10. VI. 1938 г.

НБКМ, БИА, ф. 284.

22. Писмо от Мехмед Салихов Дервишев до Хр. Караманджуков. Благодари, че е поместил статията му в „Родопа". Изпраща кратка история на с. Търън за списанието. Има още много работи, по които се готви да пише.

1938 юни 18

Уважаеми Господин Караманджуков,

Още през миналия месец получих картичката Ви, за което крайно благодаря, благодарим Ви също и задето поместихме статията ми.[49] Аз чуствам радост, че Вий сте спрели вниманието си към мен. Сега приложено изпращам Ви с настоящето една кратка история за нашето село[50] за миналото и настоящето, за което най-учтиво Ви моля, при възможност, да ми се помести в списанието Ви.

Прегледайте го и може да го поправите, ако има некои грешки. Дори аз съм съгласен и да платя нещо, въпреки че се намирам ва затруднено положение. Нали знаеш, че възрожденецът жертва и живота си, не само труда и времето си.

Ето защо при възможност отговори ми дали ще се помести това или не, ако не е възможно наведнаж, нека то да е на два броя. Има още много работи, които готвя да пиша, работя денонощно при всяка минута свободно време. Затова вярвам, че Вий ще благоволите и ще ми поместите статията. Същевременно може да ми помогнете за някоя работа. Уверен съм, че аз се намирам под вашата подкрепа и затова работя с все сърце за Възрожденското дело, и вярвам, че винаги ще успяваме и в края на краищата ще победим невежеството и ще постигнеме желанието си.

Уверен, че молбата ми ще спре Вашето внимание и одобрение и ще ми отговорите.

С поздрав: М. С. Дервишев

НБКМ, БИА, ф. 284.

---

[48] Съгласно чл. 16 от Устава на дружба „Родина" празникът на дружбата е Гергьовден. Първият дружествен празник родинци решили да отпразнуват и участвувайки в парада на празника на армията.

[49] М. Д е р в и ш е в. Нашият успех ни радва. — Родопа, 1938, бр. 5. Авторът е секретар на читалище „Светлина" в с. Търън.

[50] Нашето село Търън. — Родопа, 1939, бр. 1.

23. Писмо на М. Дервишов до Хр. Караманджуков. Да бъде уверен, че изпратеното описание е негова работа. Шишков също не е имал висше образование, като самоук се е издигнал и е работил неуморно за Родопа. Благодари, че статията ще бъде поместена. Дава някои пояснения за нея.

1938 юли 20

Уважаеми Караманджуков,

Получих картичката Ви от 14 того, за което най-сърдечно и искрено Ви благодаря. Имайте вяра, Господине Караманджуков, че това е чисто моя работа.

Въпреки че аз имам само първоначално образование, завършено през 1928 г., понеже аз не съм се спрял само с тази наука, цели десет години аз чета книги и списания с най-голямо внимание, както и сега при всяко свободно време се затварям в канцеларията на читалището и по цял ден неуморно аз чета, пиша и съчинявам.

Не съм пожалил нито последната си лепта, давам всичко, за да си набавя хубава книга или някоя история, намеря ли някой стар съверник и го разпитвам и за всичко от него аз си вземам бележки.

Вярвай, Господин Караманджуков, че това описание аз го съм съчинил, които работи съм научил от наши стари, написано е също с моя почерк. Няма никакво значение за това, че аз имам само първоначално образование. Знаете, че и покойният Шишков немал висше образование, но как сам продължил учението си и се издигнал до тая степен и неуморно работи за Родопа. Бог да го прости. Вярвам, че и аз ще наследя такива искрени родопчани и сам ще продължа образованието си, защото нямам средства да следвам в разни училища.

Ако аз не съм такъв деец, не ща да бъда Имамин на селото, секретар на читалището и кас.-деловодител на сдружението за застраховка на добитъка пак в селото ни.

Крайно благодаря ви и задето ще ми поместите описанието, но само ще Ви помоля, когато го пишете „Но поради слабата му дейност не са се изучили и други ходжи", които думи се отнасят малко на бившия мюфтия, то е истина, но може да се разсърди, но ще си пишеш, че как той дълги години бил Мюдеризин[51] в Търънското медресе.[52]

Завчера тук беше и г-н Сбирков, който прочете картичката Ви: също прочете и описанието и той ще Ви увери, че това е чисто моя работа и написано с моята ръка.

Приемете сега сърдечния и горещ Родопски поздрав: М. С. Дервишов

НБКМ, БИА, ф. 284.

24. Писмо на Мустафа Шарков,[53] Лъджене, до Хр. Караманджуков. Свързали са се с дружество „Родина" в Смолян и е получил учредителен про-

[51] Мюдеризин — преподавател.

[52] Мохамеданско духовно училище.

[53] Мустафа Шарков от Лъджене, Чепинско — един от основоположниците на родинското движение в този край, деец за народностно осъзнаване и просветно и културно издигане на българите-мохамедани; известно време директор на курса по българомохамеданско богословие в Райково.

токол. Остава и те да образуват такова дружество. Има голяма стая, в която ще се събират да четат полезни книги. Младежите с радост очакват това време.

1938 август 10

Ув. Г-н Караманджуков,

Все се каня да Ви пиша, обаче нямам с какво да Ви се похваля по въпроса за нашата помашка работа, обаче сега се постигна една малка цел. Преди всичко, свързахме контакт с дружество „Родина" в гр. Смолян. Преди няколко дена се срещнахме с учителя Вас. Димитров, който много се интересува в помашката работа. Аз поисках от тях, техните протоколи и въобще начина, по който се устроили тяхното дружество. Те ми изпратиха Учредителен протокол, който е съставен на 3 май 1937 г. в гр. Смолян.

Начина, по който са те устроили в гр. Смолен аз сега имам всичките им протоколи и други книги. Сега ни остава само да съставим също такова дружество, каквото ми препоръчахте и вий. Аз намерих сега в Льджане момчета, но само че са много млади, те са по на 17—18 год. възраст, дали ще може да бъдат те в комитета?

Тука, гдето живея аз, има една голяма стая, аз им обещавам на младите, че през есента ще се събираме и ще четеме всякакви полезни за нас книги. И те всички с радост очакват това време.

Пишете ми, моля Ви се ако обичате, някои напътствия.

Аз ще чакам да ми пишете и ний всичко, което е възложено, готови сме да работим. Вярвам, че Вий ще бъдете готови да ни упътвате.

Моля Ви се пишете ни.

С поздрав: М. Шарков

НБКМ, БИА, ф. 184.

25. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Пише по дружествени и лични сметки. Постепенно се очертават: два фронта течение с панислямски разбирания и българо-възрожденско течение.

1938 август 18

Др. г-н Караманджуков,

Смятам, че си се върнал вече в София, затова ти се обаждам. Най-напред да ликвидираме със сметката: имаме задължение [на] дружбата по устроения годишен празник и последните снимки около 1000 лв. От същата смятам да издължим, както ти говорих, и абонатите за „Родопа" на членовете-мохамедани. От друга страна, добре ще е да имаме още някой лев свободни за пътни, напр. на Ариф[54] дето ходи до с. Търън за образуване дружба. Затова изрязах и ти пращам една квитанция за помощ 2000 лв., от която сума си задрьж сумата по изпратените ми квитанции за „Родопа" 9 на брой × 70 лв. всичко 630 лв. Значи остава да ми изпратиш по пощата 1360 лева.

---

[54] Ариф Бейски (Камен Боляров).

Издължените квитанции за „Родопа“ са № 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84 и 33. Последните две са за свещеници, които аз сега ще прибирам. Това са последните ни парични сметки през тая година. От есента нова година, нов живот, нов късмет . . .

Друго нещо ново из нашия край няма. Положението от ден на ден се уяснява. Двата фронта постепенно се очертават — течение с панислямски разбирания и българо-възрожденско течение. В категорията на първите застават като стълбове старите Агушевци. Вчера беше тук младият Нуредин Агушев, който колкото и скрит да е, но все пак не може да скрие ненавистта си към Родина. Той смята Ариф Бейски и пр. за чисто и просто пораженци, нехранимайковци, дриплювци, на които не бива да се обръща внимание. Поканих го да се вреждa в редиците, че иначе ще го изпреварят други и той ще остане назад. Дали ще излезе нещо от него, не вярвам. Искал да следва, па след това ще види какво да прави. Всеки случай от изявленията, които е давал тук, той може се каже сега е на противния лагер. Па на всичко отгоре тук в село Могилица и Черешево той си носи фес и пискюл. Изглежда, че си се срещал с него или си му писал, та се е посепнал. Тъй е казвал на Арифа. Но нека, тъй трябва да бъде. Да се опитаме да го привлечем.

Друго няма що да ти пиша. Очаквам да ми съобщиш дали има нещо по доклада за отпущане средства за сборника. Дано не закъснеем.

Съобщи ми всеки случай какво е сега положението.

Сърд. поздрав: Пет. А. Маринов

НБКМ, БИА, ф. 284.

26. Писмо на Пенка Колева от Казанлък до Хр. Караманджуков. Изпраща сведения за живота на българите-мохамедани в с. Корова. Замисля създаване на дружество на завършилите IV отделение българки-мохамеданки.

1938 август

Уважаеми Г-н Караманджуков,

Тук приложено Ви изпращам в общи щрихи по-характерното из живота на българомохамеданите в с. Корова.[55] Всичко онова, което изнасям, почива върху личните ми непосредствени наблюдения, правени през време на деветгодишното ми учителствуване в с. Корова.

Занапред, ако по липса на друго място ми се наложи да бъда пак в с. Корова, у мене се е зародила идеята да направя опит да основем някакво дружество с моите българомохамеданки, завършили IV отделение преди 2—3 години. Ако, разбира се, това ми начинание завърши успешно, то ще Ви съобща допълнително.

Приемете поздрави от Ваш колега Никола Филипов.

Оставам с отлични към Вас почитания: Пенка Колева.

НБКМ, БИА, ф. 284.

27. Писмо на Хр. Караманджуков до П. Маринов. Министърът на просветата има намерение да посети Средна Родопа. Да организира делегация от дружба „Родина“, която да се яви пред министъра и предяви искания.

---

[55] Под заглавие „Живота на българите в с. Корово“ този материал е изпратен от Пенка Колева и е отпечатан в сп. „Родопа“, бр. 8 и 9, 1938.

1938 август 27

Драги Петре,

Днес съм в Лъджане по случай освещаване здравната учителска станция. Утре ще бъда в Хисаря за освещаване учителското летовище. Обаждам ти се, защото министърът ни е в поверително намерение да идва към Средна Родопа. Хубаво е да организираш една делегация от Родина, която да се яви пред него, която да декларира, че ще се бори за българщината, че иска духовно училище, грижи за поминъка, да се нареди да не бъдат оскърбявани от чиновници и други, които ги наричат турци-помаци, че искат и от тях да бъдат вземани в школите за учители и пр.

Колкото се отнася до сборника, работата се обърка. Докато знаех всичко в ред, оня ден ми съобщиха, че не е целесъобразно да се печата, че нямало кредит и пр. Точно ще науча защо и как стана това, докато чаках да се разреши благоприятно.

Така е. Трудностите и отгоре и отдолу са много, но трябва да се работи.

С поздрав: Хр. Ив. Караманджуков

ОДА Пловдив, ф. 959, оп. 2, а. е. 38, л. 43.

Пощенска карта с клеймо Смолян 28. VIII. 1938 г.

28. Писмо на Емин Мехмедов Афузов от с. Горна Арда, Смолянско, до Хр. Караманджуков. Моли да му се съдействува да бъде назначен като учител в Арденска община. Като такъв смята, че ще може да работи за културното и материалното издигане на българите-мохамедани и за приобщаването им към отечеството.

1938 октомври 13

Господин Караманджуков,

Винаги, когато съм искал подкрепа от Вас, сте се отзовавали с готовност и аз Ви благодаря много. Когато бяхте дошли в Смолян, Ви загатнах за Института. Обещахте ми, че за приемане е сигурно, но несигурно беше за пансиона. Преди две години баща ми получи сърдечен удар и оттогава той не е добре. Като му казах, че искам да отида в Института, той не се обеща да ме издържа и аз бях принуден да си върна документите. Засега съм без работа. Подадох заявление в училищната инспекция в гр. Смолян. Онзи ден ходих при инспектора, но той не ми даде пълно обещание, че ще ме назначи. Каза, че ще изпрати документите в Министерството.

Господин Караманджуков, надеждата ми е пак във Вас. Вакантни места има в Арденска община. Като се вземе пред вид обстоятелството, че преди да отида войник бях учител, мисля, че има право да бъда такъв. Смятам, че като учител ще мога да бъда по-близко до нашите хора и да работя между тях за тяхното издигане в културно и материално отношение за приобщаване към каузата на нашето отечество.

С почитание: Е. Афузов[56]

---

[56] Емин Мехмедалиев (Мехмедов Афузов) — Живко Чавдаров, от с. Арда, Смолянски окръг — един от първите българи-мохамедани със средно образование, член на дружба „Родина“. По-късно следва в учителския институт в Пловдив и се отдава на учителска професия. След 9. IX. 1944 г. е избран за народен представител от ОФ.

На писмото, отбелязано от Хр. Караманджуков: „21. Х. 1938 г. Съобщено му, че ще бъде назначен, но да се ангажира да работи между събратята си за народностно осъзнаване.“

НБКМ, БИА, ф. 284.

29. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Изпратени са предметите за занаятчийската изложба. Моли за по-бързо отпускане помощта за сборника.

1938 октомври 15

Др. г. Караманджуков,

Днес изпратихме предметите за занаятч. изложба направо в Министерството на Търговията съгласно писмото ви под № 15. И на тебе изпращаме нужния списък. Остава да се погрижите по изложбата, та и тоя род домашен труд да се види където трябва. Етикети за безплатен превоз не търсихме, понеже много време щеше да мине, затова изпратихме колета на наши разноски. Целта се и тъй постига.

Сега друго. Много време мина, откак писах за помощта по отпечатване сборника, но нямаме отговор нито от вас, нито от Пловдив. Времето минава напразно, и не бива да се губи. Затова нареди там ако става работата, да става дорде е време. Една помощ, дадена навреме, е двойна помощ.

Материалите са готови и чакат.

Хайде оставам в очакване.

Със сърд. поздрав: Петър А. Маринов

НБКМ, БИА, ф. 284.

30. Писмо на П. Маринов до Хр. Караманджуков. Праща работа за отпечатване в сп. „Родопа“. Получил одобрен сборник „Родина“ за печат. Съобщава за юбилея на В. Дечов в Чепеларе.

1938 ноември 11

Др. г. Караманджуков,

Пращам ти тая работа за „Родопа“. Белята е, че се споменава името „помак“, но въпреки това ясно е подчертано народностното им отличие от турците. Ако я намериш за уместна, напечатай я в идн. брой. Смятам тя да се помести и в сб. „Родина“. Сега току го получих от цензурата одобрен. През тая неделя почва да се печата. След някой ден ти пращам машинописа на пиесата за бр. 1.

С позд. Пет. А. Маринов

П. П. Завчера отпразнувахме юбилея на г. В. Дечов[57] в Чепеларе. От Смолян бяха дошли Ариф Бейски и ученикът Якубов.[58] Бейски го поздрави с една къса, но тъй съдържателна реч, че възбуди най-силен възторг.

---

[57] Васил (Въчо) Дечев от Чепеларе — голям родопски общественик, изследовател и писател (Родопски сборник, т. 4, с. 141).

Интересно, че чепеларските българи-мохамедани не се проявиха никак по тоя случай. А там беше Адил[59], който като учител би трябвало да изрази становището на тамошните по това тържество. Дечов е един голям техен приятел в миналото, па и досега. Нямаше никакво поздравление и от Садъков, който няколко деня преди това бил заминал за София, и уж много се интересувал за юбилея.

С други думи, вижда се смоленци вдигнаха първи българския байряк и те ще го носят. Дано не става само нужда да го свиваме. Оставам в очакване да ми се обадиш! И се направи всичко, за да излезе книгата.

Същи

НБКМ, БИА, ф. 284,

31. Писмо на М. Дервишов до Хр. Караманджуков. Българомохамеданската младеж работи денонощно за сближение на българите-мохамедани с християни в Родопа. Изпраща статийка.

1938 декември 21

Уважаеми Господин Караманджуков,

Получих картичката Ви от 15 т. м.[60] Чувствувам се толкова щастлив, като прочетох толкова хубави напътствия от Вас към нашата младеж. Вярвай, Господин Караманджуков, че ний сме искрени и работим денонощно за постигане сближението на българите-мохамедани и християни в Родопа, въпреки че ний срещаме толкова спънки из пътя, по който отиваме, обаче не трябва да спираме или пък се върнем назад; това за нас възрожденците е голям позор и срам. Да работим всеотдайно, да се борим с нашите врагове, с фанатизма, но непременно да го победим, както и побеждаваме вече отчасти.

Има много да ти пиша, но втори път ще бъде това. Моля предварително извинение, загдето Ви създавам толкова труд, но нали без Вас ний не можем нищо постигна. Ще слушаме внимателно Вашите думи и слова.

Приложено с настоящето изпращам Ви една малка статийка; ако я одобрите, моля поместете я, също моля да поправите грешките, като я коригирате.

Приемете сега горещия от Родопа възрожденски поздрав:

М. С. Дервишов

НБКМ, БИА, ф. 284.

32. Горо П. Горов от Бургас до възрожденци-родопчани. Изказва възторга си от тяхната дейност и им пожелава нови успехи.

1939 март 13

Чрез почит. Редакция на спис. „Родопа" София
Възрожденци родопчани!

Наистина никого от Вас не познавам лично, но това едва ли е от значение за случая, защото достатъчно е, че познавам и живея с Вашите борби и стремежи, отразени и изразени така добре в страниците на най-смисленото и на-

[58] Юсеин (Исен) Якубов — д-р Юри Якупов (вж. бел. 21).
[59] Адил Косев от с. Чепеларе (бел. 25).
[60] Родопски сборник, т. 4. С., 1976, с. 166.

хубавото покрайническо списание у нас „Родопа", а това е предостатъчно познанство, струва ми се. Защото за мен, сина на вътрешна гориста Странджа, която без съмнение има много общо с Родопа, Вашето списание е истинска радост и голямо доволство да го следя.

Не зная откъде израсна у мене тая привързаност да чувствувам Вашето възрожденско дело и списание така свое, при все, че покрайнините ни са твърде отдалечени по разстояние. Или може би мен ми е твърде ясно кое ме свързва с Родопа и нейните синове така яко, без някога да съм бил там и между тях, и не зная дали ще мога да бъда.

Първо и първо, навярно защото моя роден край Есакията[61] в Хайдушка Странджа е също така откъснат и отдалечен, беден и забравен и действително има много общо с „помака" в Родопите особено в езика — думите. Тъй като от няколко години бродя из дебрите на Странджа, в родната ми покрайнина, с цел да събера и оварду от изчезване народното творчество на странджанеца и опазвайки и обиквайки своя край, разбрах и преживях и Вашето велико дело; дето Вие бедните родопски синове, години по ред вече, въпреки всички пречки и несгоди, безразличие и ничия подкрепа, порите и разоравате коравата родопска целина и с мъка разкъсвате вкоренените погрешни схващания и предразсъдъци.

И второ, още по-важно, поради което Вашето дело ми стана така близко и искрено Ви следвам, е, че не мога преди всичко като българин да виждам какво там в сърцето на Южна България — отечеството на митичния бог на музите — Орфей (каква гордост) и на Момчил юнак, се долавят звуците на мили и приятни мелодии, на български акорди на единство и съзвучие, изгрява нова светла зора, пробужда се наш забравен брат — родопчанин. Брат ударен от съдбата и зашеметен с векове.

Ето защо се истински радвам и на самата „Родина", на нейните почини да събужда и сближава братята-родопчани с миналото и настоящето на всички българи — българския народ и държава, на вечеринките и представленията и на сборника „Родина", от чиито страници ни се братски усмихват рядко хубави „помашки" песни с чудно хубави сравнения — бисери на народните ни песни.

Това ново възраждане на братята-родопчани е не по-малко ценно и знаменито в най-новата ни история от целокупното възраждане на българския народ през миналия XIX век и „България сега цела Вази гледа".

Дано делото Ви се разучва и разрастне надлъж и шир из дивните Родопи и по топлите ѝ грейки — лъчи на неуморната Ви и високо народностна дейност, изпръкнат сочни и изобилни плодове — за радост и полза еднакво за родопчани и българския народ. А това е на път да се осъществи, защото успехите Ви са налице! Прочее приемете братските ми поздрави от Черноморието.

Г. П. Горов (Горо П. Горов)[62]

ОДА Пловдив, ф. 959, оп. 2, а. е. 38, л. 197—200.

[62] Горо Петров Горов от Бургас, роден в с. Заберново, Малкотърновско, син на участник в Преображенското въстание — известен изследовател на Странджа, историята и бита на населението на този край и странджанския говор.

---

[61] Есакията — област в Странджа планина.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ V

Под ред. на акад. ХР. ХРИСТОВ, проф. П. ПЕТРОВ и проф. СТР. ДИМИТРОВ

София . 1983

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ